

ТАКИМ АРАБАГОБЛУ
YURDANUR OY

ESKİ TÜRK DESTANLARI VE ORHUN ANITLARI

SERHAT A.Ş. ÇOCUK KLASİKLERİ DİZİSİ

**ESKİ TÜRK DESTANLARI
VE
ORHUN ANITLARI**

Yurdanur OY

GÜLEN OFSET

Cevdet Emekligil

İst. 1988

Yasin
Arabacıoğlu

Yurdanur OY

ESKİ TÜRK DESTANLARI VE ORHUN ANITLARI

Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı-
nın 2 - 3 - 1984 gün ve 611. 7. EĞD. Bşk. Kei. Şb. Md. 1139 sayılı yazısı ile
ilkokul öğrencilerine tavsiye edilmiştir.

serhat
Kitap Yayıncılık - Dağıtım Tic. A.Ş.

Nuruosmaniye Cad. 3/1
CAĞALOĞLU — İSTANBUL
Tel: 522 51 89 - 526 49 90 - 520 19 22

B

Yasin Arabces

YASIN 4-D-2
Arabcecioglu
4106

ESKİ
TÜRK
DESTANLARI

YARADILIŞ DESTANI

Saka Türklerinin

ŞU DESTANI

« Ş U » D E S T A N I

Ortaasya'da yaşayan Saka Türkleri, Balasagun'da büyük bir kent kurmuşlardı. M. Ö. IV. yüzyılda başlarına Şu adlı bir hükümdar geçti.

Şu, genç ve akıllı bir hükümdardı. Büyük ve kuvvetli bir ordusu vardı. Ordu beyleri ona bağlıydı, sadıktılar. Hükümdar, Balasagun'daki sarayının önünde ordu beyleri için her gün davullar çaldırtır, askerini daima canlı ve zinde tutardı.

Hakanın bir de gümüşten, büyük bir havuzu vardı. Her nereye gitse, bu havuzu da taşıtır, seferlerde bile yanında bulundururdu. Konakladıkları yerlerde havuzun içine su doldurtur; kazları, ördekleri içine salar, yüzdürtürdü.

O çağlarda Avrupa'nın güney-doğusundaki Makedonyalı Büyük İskender, doğu ülkelerine büyük bir sefer düzenlemişti. Türk illerine yaklaştığı sırada hükümdar Şu, önlemini almış, Hucend ırmağı kıyılarına

kırk seçkin kumandanını göndermişti. Bu kırk seçkin kumandan, karakollarda gezecek, en ileri hatlara kadar uzanacak ve İskender'in yaklaştığını haber vereceklerdi.

Aldığı önlemlere duyduğu güvenle gönlü rahat olan Şu ,yine gümüşten havuzunu kurdurtmuş, ördek ve kazlarını yüzdürmekte, bir taraftan da öncülerden gelecek haberi beklemekte idi. Bu önlemden haberleri olmayan beyler, kaygılandılar. Bir gün hükümdarın huzuruna çıkıp:

«İskender yaklaştı. Bize buyruğun nedir; savaşalım mı?» dediler.

O zaman Şu, eliyle havuzu göstererek:

«Şu ördeklerle kazlara bakın! Nasıl suya dalıyorlar!» deyince birbirlerinin yüzlerine baktılar. Kaygıları büsbütün arttı. Hükümdarlarının savaşmak yerine böyle gönül eğlenceleriyle vakit harcamasına şaşır-dılar. Onun, İskender'le savaşmak ya da bir yere çekilmek için hazırlıklı olmadığı kanısına vardılar.

Bir gece yarısı, gönderilen kumandanlar atlarını çatlatırcasına sürerek hükümdarın sarayına vardılar. Ter içinde kalmış olan atlarından inen kumandanlar, hemen Şu'nun huzuruna vardılar. Kendisini selamlayıp İskender'in Hucend suyunu geçtiğini haber verdiler.

Günler ve gecelerdir bu haberi beklemekte olan Şu, göç davulunu çaldırtmaya başladı. Herkes gecenin bu vaktinde çalınan davul üzerine hazırlığını yaptı. Atlarını koşumladılar, çocuklarını uyandırıp gerekli eşyalarını alarak doğuya doğru yürümeye başladılar.

Doğrusu, hükümdarın ansızın böyle göç davulunu çaldırtması bütün halkı şaşkınlıkla ve ürkütmüştü. Sabah olunca, ordugâh, düz bir ovaya dönmüştü.

Gece yarısı, yüklerini yükletecek hayvan bulamayanlar, aileleriyle birlikte batıda kalmışlardı. Bunlar 22 kişi idiler. Bu 22 kişi ne yapacaklarını düşünürken ağırlıklarını sırtlarına yüklemiş iki kişi daha yanlarına geldi. Yük taşımaktan yorulmuş, terlemişlerdi. O 22 kişi, yeni gelenlerle tanışıp görüştüler.

«İskender, gelip geçici adamdır. Bir yerde durmaz. Nasıl olsa buradan gider günün birinde, biz de yurdumuzda kalırız,» dediler. Sonradan gelip aralarına katılan o iki kişiye:

«Durun, kalın!» anlamında «Kalaç» dediler. Bu iki kişi ve çocukları, bundan böyle Kalaç diye anıldılar.

Nihayet İskender, ordusuyla onların yaşadıkları yere geldi ve bu uzun saçlı insanlarda Türk'e benzer özellikler olduğunu gördü. Hiç kimseye sormadan:

«Türk manend (Türk'e benziyorlar)» dedi. 24 kabile olan Türkmenler, bundan sonra bu adı taşıdılar ve Türkmen diye anıldılar.

Hükümdar Şu'ya gelince... O, ordusuyla Çin ülkesine doğru yoluna devam etti. İskender de arkasından yürüdü. Uygurların yaşadığı ülkeye yaklaştıkları sırada, Şu, İskender'le savaşmak üzere bir bölük asker gönderdi. Gidenlerin hepsi gençti. Bunun üzerine veziri, Şu'ya :

«İskender'le çarpışmak üzere hep gençleri gönderdin. Onlarla birlikte yaşlı ve tecrübeli biri de bulunmalıydı,» dedi.

Hükümdar, çok yaşlı anlamında:

«Öge?» diye karşılık verdi ve vezirinin öğüdünü tutarak tecrübeli ve yaşlı bir kumandanını da gençlerle yolladı.

İskender de tıpkı **Şu** gibi bir öncü kuvveti göndermişti. Bir gece baskınında Türkler, **İskender**'in öncülerini bozguna uğrattılar. Bir Türk, **İskender**'in askerlerinden birini kılıçlayınca o askerin içi altınla dolu olan kemeri parçalandı ve kanlı altınlar etrafa saçıldı. Ertesi gün, ortalık aydınlanınca kana bulanmış altınları gördüler ve birbirlerine:

«Altın kan!» dediler. Bu sözler, o çevredeki bir dağın adı oldu ve zamanla Altun Han şekline döndü.

Daha sonra **İskender**'le **Şu** barış yaptılar. **İskender**, Uygurlar için kentler yaptırdı. Bir süre sonra da kendi ülkesine dönmek üzere yola çıktı.

Hükümdar Şu da Balasagun'a geri döndü ve Balasagun yakınlarında **Şu** kalesi ile **Şu** kentini yaptırdı. Oraya öyle bir tılsım koydurdu ki leylekler bile bu kente kadar gelir ve şehri aşım ileriye gidemezler.

Hur Tarkenton

OĞUZ KAĞAN DESTANI

O Ğ U Z K A Ğ A N D E S T A N I

Bir uçtan bir uca koca Orta Asya... Bir zamanlar ırmakların çağıldadığı, geyiklerin avlandığı, kuşların cıvıldadığı, yemyeşil ormanlarla kaplı Orta Asya. Bir yandan İtil Müren'e (İtil ırmağına) bir yandan Tanrı dağlarına uzanan Türkeli. Tanrı dağlarının eteklerinde yüce hakanın ipek çadırı. Hakanın karısı Ay Kağan, bir çocuk bekliyordu. Hakan, Ay Kağan'ın kendisine bir oğul, tahtına bir kağan doğuracağını umuyor, din adamları olan şamanlar da böyle diyordu.

Günlerden bir gün Ay Kağan'ın gözü parladı, bir erkek çocuk doğurdu. Kim bu haberi duyduysa sevindi, şenlik yaptı.

Bu çocuğun yüzü gök gibi aydınlık, ağzı sağlık belirtisi olan ateş gibi kırmızı, gözleri ela, saçları ile kaşları gür ve kara idi. Perilerden daha güzeldi.

Anasının göğsünden ilk südü emdi; bundan sonra bir daha emmedi. O'na Oğuz dediler. Oğuz, çiğ et, yemek ve içki istedi. Dile geldi, konuşmaya başladı.

İlk yemeğini yedikten kırk gün sonra büyüdü, yürüdü ve oynadı. Ayakları, öküz ayağı gibi güçlü idi, yere sağlam basardı. Beli, kurt beli gibi kıvrak ve bükülmezdi. Geniş omuzları vardı; samur omuzu gibi tüylü geniş omuzları. Göğsü bir ayının göğsü gibi genişti. Bütün gövdesi, gücünü ve kuvvetini belli eden tüylerle kaplı idi.

At sürüleri güderdi, ata çok iyi biner ve ava çıktı mı hiç boş dönmezdi. Böyle büyüdü. Ata binmekte, av avlamakta üstüne yoktu. Günlerden ve gecelerden sonra yaman bir yiğit olacağı belli idi. Günler geçti, geceler geçti ve Oğuz yiğit oldu. Adını dost düşman herkes duydu.

O çağlarda oralarda büyük bir orman vardı. Bu ormanın içinden gürül gürül dereler, ırmaklar akardı. Uçarından, kaçarından bir çok av hayvanı yaşardı bu ormanda. Ancak, bu ormanda bir de canavar vardı. At sürülerini ve yolunu şaşırıp da ormandan çıkamayanları yerdı. Büyük ve yaman bir canavardı. Halkı canından bezdirmiş, çevreye korku salmıştı.

Oğuz Kağan, gözü pek bir yiğitti. Halkı bu canavarın elinden kurtarmak, onu avlamak istedi.

Günlerden bir gün ava çıktı. Kargısını, kılıcını, kalkanını eline aldı. Yayını kuşandı, oklarını okluğuna yerleştirip ava gitti. Önce bir geyik yakaladı, o geyiği bir söğüt dalı ile bir ağaca bağladı ve oradan uzaklaştı. Bakalım, geyiği görünce canavar ne yapacaktı? Kafasında bir şeyler kurmağa başladı. Canavarı, o ağaca alıştırarak ve o ağacın dibinde haklayacaktı.

Tan ağarırken geri döndü, geyiğin kemikleri yığılıp kalmış, canavar geyiği yemişti. **Oğuz Kağan**, o gün, bir ayı tuttu, onu da aynı ağaca bağladı. Bu kez, söğüt dalı kullanmadı; belindeki altın kemerini çıkardı ve kemeriyle ayıyı ağaca sıkıca bağladı ve uzaklaştı.

Ertesi gün tan ağardığı sırada geldi, canavarın ayıyı da aldığını gördü. Artık canavarın ne güçlü bir yaratık olduğunu anlamış, kuşkusunu kalmamıştı. Onu alt etmenin tek yolu, kendisinin orada beklemesiydi. Kararını verdi, ertesi gün canavarı kendisi karşılayacaktı.

Kararlaştırdığı gibi ağacın dibinde beklemeğe başladı. Canavar homurtularıyla uzaktan geldiğini belli etti. Derken koca gövdesiyle ağaçları sarsa sarsa, dalları çatırdata çatırdata geldi, geldi, tam ağacın oraya geldi ki **Oğuz** da kalkanını eline aldı. Canavar gerindi, gerindi ve saldırdı. **Oğuz** kalkanıyla kendini korudu, canavar gelip **Oğuz**'un kalkanına çarpınca sersemledi. Kendine gelmesine fırsat vermeden kargısına el attı ve canavarı tam başından vurdu, alınının ortasından kargıyı yiyen canavar, yeri göğü sarsan bir ses çıkardı. Kuşlar kanat çırpıp uzaklaştı. Ormanın içinde bütün hayvanların sesleri birbirine karıştı. **Oğuz**, hemen kılıcına davrandı ve bir çalışta canavarın başını gövdesinden ayırdı. Başını aldı gitti, halkına gösterdi. Halkı çok sevindi, el çırpıp, **Oğuz**'un ne dileği varsa öyle olsun, dediler. Canavardan kurtuldukları için büyük şenlik yaptılar.

Ertesi gün, **Oğuz** gene ormana gitti. Canavarı gör-

mevi istedi. Bakalım bunca ŐenliĐe değer bir yiğitlik yapmış mıydı? Onu merak ediyordu. Vardığında bir de g6rd6 ki bir ala doğan gelmiş, canavarın barsaklarını yeyip duruyor. Yayını gerdi, bir ok yerleştirdi, ala doğanı da okla vurdu, başını kesti. D6ŐunmeĐe başladı:

«SavaŐı kazanmak iÇin silah gerekirdi, g6Ől6 silahla kazanılmayacak savaş, yenilmeyecek d6Őman yoktu. Canavar geyiği yemişti, ayıyı yemişti ama kargısı ile o da canavarı 6ld6rm6Őti. Demir d6v6le d6v6le yapılmıŐ olan kargısı ile d6Őmanını yenmiŐti. Sonra canavarı ala doğan yemeğe baŐlamıŐti. UŐara karşı kargısını değil, bu kez yayını ve okunu kullanmıŐti. Oku, bakırdandı. İnsan oğlunun d6Őuncesinin, emeğinin sonucu idi. İnsan aklı, emeği, ve bunların sonucu olan silahlarıyla demek ki her t6rl6 g6Ől6Đ6n 6stesinden gelebilir, d6Őmanlarını yenebilirdi.»

İnsanın, kuvvetli olduğu s6rece yenemeyeceği Şey olmadığını bir kez daha anladı. Kendine g6veni arttı, g6l6msedi. Mutlu oldu.

Yine g6nlerden bir g6n, **OĞuz Kağan** bir yerde Tanrı'ya yalvarmakta idi. Ansızın karanlık bastırdı. Ardından, g6kten yere mavi bir ışık indi. G6neŐten ve aydan daha parlak bir ıŐıktı bu. **OĞuz Kağan**, ıŐıĐa doğru y6r6d6. Bir de ne g6rs6n! O ışığın iÇinde yalnız başına oturan bir kız yok mu? Alnında da bir yıldız, tut ki kutupyıldızı parlaklığında bir ben parıl parıl parlamıyor mu? O kız 6yle g6zel, 6yle g6zeldi ki g6lse mavi g6k g6l6yor, ağlasa mavi g6k de ağlıyor-

du. **Oğuz Kağan** onu gördüğünde akli başından gitti, yüreğine ateş düştü. O kızı sevdi ve onunla evlendi.

Kız gebe kaldı, günlerden gecelerden sonra **Oğuz'a** üç erkek çocuk doğurdu. Birincisine **Gün**, ikincisine **Ay**, üçüncüsüne **Yıldız** adını koydular.

Yine bir gün **Oğuz Kağan** avlanmaya gitti. Bir gölün ortasında, tam önünde bir ağaç gördü. Bu ağacın kovuğunda bir kız vardı, öylece yalnız otururdu. Güzel mi güzel bir kızdı. Gözü gökten daha maviydi. Saçları ırmak gibi dalgalanırdı. Dişi inci gibiydi. Yer-yüzü halkından kim onu görse:

«Eyvah, ölüyoruz!» deyip kendinden geçebilirdi. Onu görünce **Oğuz Kağan'ın** da akli başından gitti, yüreğine ateş düştü, onu da sevdi ve aldı. Gerdeğe girdi. Kız gebe kaldı.

Günlerden ve gecelerden sonra onun da gözleri parladı ve **Oğuz'a** o da üç oğul doğurdu. Birincisine **Gök**, ikincisine **Dağ**, üçüncüsüne **Deniz** adını koydular. Günler geçti, geceler geçti, çocukları büyüdü, her biri delikanlı oldu.

Bir gün **Oğuz Kağan** büyük bir toy düzenledi, şölen verdi. Dört bir yana haberciler yolladı. Çağrısına **Türkeli'nin** dört bir yanından temsilciler geldi. **Oğuz Kağan**, kırk masa ve kırk sıra yaptırmıştı. Oturdular, türlü aşlar, etlisiyle tatlısıyla ne varsa yediler. Kımızlar içtiler. Şöleniden sonra **Oğuz**, kağan olarak dileklerini şöyle dile getirdi, söylevde bulundu:

**Ben sizlere oldum kağan
Alahım yay ile kalkan**

**Talih bize olsun nişan
Kurt sesi olsun bize uran
Demir kargular sanki orman
Av yerinde yürüsün kulan
Daha deniz, daha müren
Güneş bayrak, gök korukan**

Oğuz Kağan böylece halkını bir bayrak altında toplayıp silahlandırarak ülkesinin sınırlarını genişletmek, tek ve güçlü bir devlet kurmak istediğini bildirdi.

Ondan sonra dört yana buyruklar yolladı, bildirimler yazıp elçilere verip gönderdi. Bu bildirimlerde şöyle diyordu:

«Ben Uygurların kağanıyım. Yeryüzünün dört bucağının kağanı olmam gerekir. Sizlerden buyruklarına uymanızı diliyorum. Kim benim buyruklarımı dinler, bana baş eğerse sunacaklarını kabul ederek onları dost sayarım. Kim ki dinlemez, baş eğmezse öfkem tepeme sıçrar, onu düşman sayarak üzerine asker yollar, yok ederim.»

O çağlarda Oğuz'un ülkesinin sağında, doğu yönünde **Altın Kağan** adında bir kağan vardı. **Altın Kağan**, Oğuz'un buyruklarına uydu, hazinesinden pek çok altın, gümüş, yakut ve türlü mücevherler yolladı. Onun buyruklarına uyduğunu, uyruğunda olduğunu bildirdi ve böylece **Altın Kağan**, **Oğuz Kağan**'ın dostu oldu.

Yine o çağlarda **Türkelî'nin** batı taraflarında **Urum Kağan** adında bir başka kağan vardı. Bu ka-

ğanın askeri kalabalık, kentleri pek çoktu. Bunlara güvenerek **Oğuz Kağan**'ın buyruğunu dinlemezdi. Onun arkasından gitmezdi. «Ben onun sözünü tutmam» diyerek buyruğuna bakmadı.

Oğuz Kağan çok öfkelen-di. Savaş ilan ederek bayrağını açtı ve ordusunun başına geçip ona karşı yürüdü. Kırk gün yol aldıktan sonra Buz Dağı denilen bir dağın eteklerine vardılar. Çadır kurup dinlenceye geçtiler. Uykuya vardılar.

Tan ağarırken **Oğuz Kağan**'ın çadırına gün gibi bir ışık girdi. Bu ışığı **Oğuz Kağan** daha önceleri de görmüştü. Evlendiği kızlar hep böyle ışıkların arasında çıkmıştı karşısına. Ama bu kez ışığın içinden kız değil, bir kurt çıktı; gök tüylü ve gök yeveli bir erkek kurt! Bu kurt, dile geldi ve **Oğuz Kağan**'a:

«Ey Oğuz! Sen Urum üzerine yürümek istiyorsun. Ey Oğuz! Ben senin önünde yürümek istiyorum.» dedi.

Oğuz Kağan çadırını toplatıp yola koyuldu. **Oğuz Kağan**, o gök tüylü ve gök yeveli büyük erkek kurdun, ordusunun önünden gittiğini, ordusunun da o yolu izlediğini gördü.

Nice günlerden sonra gök tüylü, gök yeveli bu büyük erkek kurt duruverdi. Oğuz da ordusuyla birlikte durdu. Burada İtil Müren adında bir deniz vardı. Bu İtil Müren'in kıyısında **Urum Kağan**'ın ordusuyla karşılaştılar ve bir kara dağın önünde savaşa tutuşuldu. Oklar vınladı, kargılar savruldu, kılıçlar çarpıştı, kal-kanlar tokuştu. Boğuşma ve vuruşma öyle yaman ol-

du ki İtil Müren'in suları baştanbaşa kıpkırmızı oldu. Vurulup ölenler için halk yas tutuyordu.

Oğuz Kağan üstün geldi ve **Urum Kağan** kaçtı. **Oğuz**, onun halkını tutsak etti ve ülkesini ele geçirdi, hanlığını **Türkeli**'ne kattı. Düşmandan canlı cansız pek çok ganimet düşmüştü.

Urum Kağan'ın bir kardeşi vardı. Adı, **Uruz Bey** idi. **Uruz Bey**'in de bir oğlu vardı. **Uruz Bey**; oğlunu, dağ başında, derin ırmaklar arasında iyi korunan bir kente yolladı. Hem de:

«Bu kenti çok iyi korumak gerek, bizim için orayı esn kuru ve savaştan sonra bize gel,» diye sıkıca ısmarladı.

Oğuz Kağan, bu kentin üzerine de yürüdü. **Uruz Kağan**'ın oğlu, **Oğuz Kağan**'a pek çok altın ve gümüş armağanlar yolladı ve ona şöyle dedi:

«**Ey Oğuz Kağan!** Sen benim de kağanımsın. Babam, bu kenti bana verdi ve iyi korumamı söyledi. Savaştan sonra gel dedi. Babam, seni kızdırdı ise bu, benim suçum mudur? Ben, senin buyruğunu yerine getirmeğe hazırım. Bizim mutluluğumuz, senin mutluluğun olmuştur. Bizim soyumuz, senin ağacının yemişindendir. Tanrı, sana yer vermek lutfunda bulunmuş, ben de sana başımı ve mutluluğumu veriyorum. Sana vergi veririm, sana dost olurum.»

Oğuz Kağan, yiğidin bu sözlerini hoş karşıladı, sevindi, güldü ve:

«Sen bana pek çok armağanlar gönderdin. Bu kenti de iyi korumuşsun,» dedi. Kenti iyi koruduğu.

sakladığı için de ona **Saklap** adını verdi ve bu kente onu bey yaptı. Dost oldular.

Oğuz Kağan, askeriyle daha sonra İtil denilen büyük bir ırmağın kenarına geldi. **Oğuz**'un orduları bu büyük ırmağı geçip ülkenin sınırlarını daha da genişleteceklerdi. Irmak gürül gürül akmaktaydı. Iрмаğın doğu tarafı ise ormanlıktı. **Oğuz Kağan**:

«İtil'in suyunu nasıl geçeriz?» diye düşünüyordu. Asker arasında akıllı bir bey vardı. Onun adı **Uluğ Ordu Bey** idi. **Uluğ Bey**, ırmağı geçmenin çaresini buldu: Ormandan pek çok ağaç ve dal kestirdi. Bu ağaçlardan bir sal yaptırdı; yatarak ırmağın karşı kıyısına geçti. Ordusuyla birlikte, beri kıyıdan kendisini seyreden **Oğuz Kağan** bu buluşa sevindi, güldü ve:

«Seni buraya bey yaptım, senin adın **Kıpçak** olsun,» dedi.

Oğuz Kağan'ın orduları gene ilerledi. Önde, gene gök tüylü, gök yeveli erkek kurdu gördüler. Bu kurt **Oğuz Kağan**'a:

«Bundan sonra sen **Oğuz**, askerierinle halkı, beyleri yürüyerek götür; ben önden sana yol gösteririm,» dedi. Tan ağarınca erkek kurt önde, asker onun ardı sıra yürümekteydi. **Oğuz Kağan**, bu durumu görünce de sevindi ve ilerledi.

Oğuz Kağan, her zaman bir alaca ata binerdi. Bu atı pek çok severdi. Mola verdikleri bir sırada bu at gözden uzaklaşıp kaçtı.

Bu yörede büyük bir dağ vardı. Tepeleri toktağan karlar ve buzlarla kaplıydı, dorukları bembeyazdı.

Onun için bu dağa Buz Dağı derlerdi. İşte, Oğuz Kağan'ın atı bu dağların doruklarına doğru kaçıp gitmişti.

Askerin içinde kahraman bir bey vardı. Hiç bir şeyden korkmazdı. Yürüyüşe de soğuğa da dayanıklı idi. Bu bey, dağlara çıktı ve dokuz gün sonra atı bulup geri getirdi. Üstü başı karlarla örtülmüş, bembeyaz olmuştu. Oğuz Kağan, beyin atını bulup geri getirdiğini görünce çok sevindi, güldü ve:

«Sen buradaki beylere baş ol, senin adın da son-suza dek **Karluk** olsun,» dedi. Ona pek çok armağanlar verdi ve onu dediği gibi oradaki beylere baş yaptı.

Oğuz Kağan, tekrar ordusuyla ilerledi. Günlerden bir gün yolda büyük bir ev gördüler. Bu evin duvarları altından, pencereleri gümüşten, çatısı ise demirdendi. Ancak kapalı idi ve anahtarı yoktu.

Askerin içinde adı **Tömürtü Kağul** olan pek becerikli bir adam vardı. Oğuz ona:

«Sen, burada kal ve çatıyı aç, açtıktan sonra orduya yetiş!» diye buyurdu ve ona «kal, aç» buyruğundan dolayı **Kalaç** adını koydu.

Oğuz Kağan, askerleri ile yeni ufuklara doğru yola koyuldu. Ordusunun önünde yürüyen gök tüylü ve gök yelesi erkek kurt, bir gün durdu. Onun durduğu an Oğuz Kağan ve ordusu da durdu. Çadırlarını kurdular ve orada konakladılar. Burası Çürçet denilen tarlasız ve çorak bir yerd. Ama atları, öküzleri, buzağları çok; altın ve gümüşü bol olan büyük bir yurt idi. Çürçet ülkesinin kağanı ve halkı, Oğuz'un buy-

ruklarına uymadılar, karşı koydular. Oklarla, kılıçlarla yaman bir vuruşma oldu. Sonunda **Oğuz Kağan** üstün geldi, **Çürçet** kağanını yendi, öldürdü, başını kesti. **Çürçet** halkı da **Oğuz Kağan**'ın önünde dize geldi. Bu savaşın sonunda da **Oğuz Kağan**'ın askerlerine, nökerlerine, halkına öyle büyük bir ganimet düştü ki bu malları yüklemek ve götürmek için at, katır, öküz az geldi.

Oğuz Kağan'ın askeri arasında tecrübeli ve son derece becerikli bir adam vardı. Onun adı **Parmaklı Çosun Billig** idi. Bu becerikli usta asker bir araba yaptı. Arabaya cansız ganimetlerden olan malı koydu. Arabanın ön tarafına canlı ganimet olarak ele geçirilen hayvanları yerleştirdi; arabayı onlar çektiler, götürdüler.

Oğuz Kağan'ın yakınında bulunanlar ve halkı **Parmaklı Çosun Billig**'in yaptığı arabayı görünce çok şaşırdılar. Onlar da araba yaptılar. Bunlar arabayı çekerken durmadan «**Kanga**» **Kanga!**» diye bağıyorlardı. Bu sözle yaptıkları arabanın tekerleklerinin çıkardığı sesi canlandırıyorlardı. İşte bu yüzden yaptıkları arabanın adını da «**Kanga**» yani kağrı koydular.

Oğuz Kağan, kangaları (kağrıları) gördü, güldü ve:

«**Kanga kanga** ile cansız canlı yürütsün, senin adın **Kangaluk** diye bilinsin,» deyip gene ilerledi.

Gök tüylü ve **gök yeleli** erkek kurt gene **Oğuz**'un ordularının önünde yürüyordu. Ordu, kurdun öncülüğünde **Hint**, **Tankut**, **Suriye** taraflarına yürüdü. Bu-

ralarda pek çok çarpışma ve vuruşmalardan sonra bu toprakları da zapt edip öz yurtlarına kattılar. Oğuz Kağan, buraların halkını da kendi buyruğuna baş eğdirip egemenliği altına aldı.

Güneyde Barkan denilen bir yer vardı. Çok varlıklı bir yurttu. Çok da sıcak bir yerdi. Buranın çok geyikleri, çok kuşları vardı. Altını, gümüşü, değerli taşları da çoktu. Halkının çehresi kapkaraydı. İşte bu yerin kağanı, Masar adında biriydi.

Oğuz Kağan, onun üzerine de yürüdü ordusuyla. Çok yaman bir vuruşma oldu. Masar Kağan kaçtı. Oğuz, onun yurdunu ele geçirdi ve halkını egemenliği altına aldı. Dostları, onun bu başarısına sevindilerse de düşmanları üzüldüler.

Oğuz Kağan üstün gelmişti. Sayısız eşya, at aldı ve yurduna doğru yola koyuldu. Ülkesinin sınırlarını genişletmiş, adını dosta düşmana duyurmuş; gücünü, varlığını artık iyice kanıtlamıştı. Şimdi artık evine barkına dönmekteydi.

Bütün vuruşmalar, çarpışmalar sırasında Oğuz Kağan'ın yanında ak sakallı, kır saçlı akıllı mı akıllı bir yaşlı veziri vardı. Tecrübeli ve anlayışlı bir vezirdi. Adı Uluğ Türk'tü.

Günlerden bir gün, Uluğ Türk, uykusunda bir altın yay ile üç gümüş ok gördü. Altın yay gün doğusundan ta gün batısına dek uzanıyordu. Üç gümüş ok ise kuzeye doğru gidiyordu. Uluğ Türk uyanınca düşünde gördüklerini Oğuz Kağan'a anlattı ve:

«Ey kağanım! Senin ömrün hoş olsun. Gök Tanrı

düşümde verdiğini gerçekleştirsin. Tanrı, bütün dünyayı senin soyuna bağışlasın,» dedi.

Oğuz Kağan, Uluğ Türk'ün, bu tecrübeli güngörmüş vezirinin sözlerini beğendi, onun öğüdünü dinledi. Artık yaşlanmıştı. Ülkesini güvenilir ellere bırakmak zamanı gelmişti.

Sabah olunca büyük ve küçük oğullarını yanına çağırttı. Onlara:

«Benim gönlüm avlanmak istiyor. Ne var ki yaşlandığım için gücüm kalmadı. Büyük oğullarım **Gün! Ay! Yıldız!** sizler doğuya gidin. Küçük oğullarım **Gök! Dağ! Deniz!** sizler de batıya gidin,» dedi. Üçü, doğuya, üçü batıya gittiler.

Gün, Ay ve Yıldız kaçırdan ve uçardan pek çok av avladıktan sonra yolda bir altın yay buldular. Onu aldılar ve yurda dönüp babalarına verdiler. **Oğuz Kağan** sevindi, güldü, yayı üç parçaya böldü ve:

«Ey büyük oğullarım! Yay sizlerin olsun, yay gibi okları göğe değin atın,» dedi.

Gök, Dağ ve Deniz de çok av avlanıp kuş vurduktan sonra yolda üç gümüş ok buldular. Alıp yurda döndüler, babalarına verdiler. **Oğuz Kağan** buna da çok sevindi, güldü, okların her birini her bir küçük oğluna verdi ve:

«Ey küçük oğullarım! Oklar sizlerin olsun. Yay, oku attı, sizler de ok gibi olun,» dedi.

Oğuz Kağan, bundan sonra Türkeli'ne haberciler salıp halkını, ileri gelen komutanlarını ve devlet adam-

larını çağırtdı. Büyük bir kurultay topladı. Bu, daha önceki kurultayların hepsinden daha büyük, daha anlamlıydı. Çağrılanlar buyruğa uyup hep gelmişlerdi. Oğuz Kağan onların görüşlerini de aldıktan sonra büyük ordugâhının sağ yanına kırk kulaç yüksekliğinde bir direk diktirdi. Üzerine bir altın tavuk koydurdu, altına bir ak koyun bağlattı. Sol yanına kırk kulaç yüksekliğinde bir başka direk diktirdi. Üzerine bir gümüş tavuk koydurdu, altına bir kara koyun bağlattı. Sağ yanına Bozokları, sol yanına Üçokları oturttu. Büyük şöleni başlattı. Böylesi bir şölen o güne değin hiç görülmemiştir. Kırk gün kırk gece yeme içme oldu, şenlikler yapıldı.

En sonunda Oğuz Kağan:

**Ey oğullar çok yaşadım
Savaşlara girdim çıktım,
Düşmanlarımı hep sindirdim,
Dostlarımı sevindirdim
Gök Tanrı'ya borç ödedim
Gerekeni hep söyledim
Ben artık yaşlanıyorum
Sizin olsun benim yurdum.**

dedi. Oğuz Kağan, Türkeli'ni oğullarına güvenle bıraktı. Gönlü rahattı.

A

666-1-10-21

ERGENEKON DESTANI

Q

*

Q

ERGENEKON DESTANI

Göktürkler, Mançurya'dan Hazer Denizi'ne kadar uzanan geniş topraklarda kendi törelerince, yasalarınca özgür olarak yaşıyorlardı. Bu geniş topraklara onlar yurt anlamında «il» derlerdi. Türk illerinde Göktürk oku ötmeyen, Göktürk kolu yetmeyen bir yer yoktu. Barış için, onlar her an savaşa hazır bir durumda ok talimleri yaparlar, nerede bir huzursuzluk belirse onu hemen oracıkta bastırırlardı. Bütün kağanlar, yurdun ve ulusun huzuru için çalışırlardı. Göktürkler, devlet başkanlarına «kağan» ya da «han» derlerdi.

Yüzyıllar yüzyılları kovaladı. Kağanlar, kağanlardan sonra devletin yönetimini ele aldı.

Bir gün İlhan başa geçip Göktürklerin kağanı oldu. O da kendinden önceki kağanların yolunda olmaya kararlıydı. Ne var ki «Su uyur, düşman uyumaz» derler. Nitekim böyle oldu. Fethettikleri ülkelerin bir

kısım halkı, birleşip Göktürklerden öç almaya karar verdiler. İçlerinde en güçlüsü Tatar hanlığıydı.

Tatar hanlarından **Sevinç Han**, **İlhan'a** karşı çıkmak için Göktürk yurduna bağlı komşuları armağanlarla kandırarak kendi tarafına çekti. Yüzyıllarca süren barış günlerinin üzerine kara bulutlar çökmeğe başlamıştı işte.

Göktürkler de boş durmadılar. Çadırlarını ve sürülerini toplayıp yığınaklar yaptılar, hendekler kazdılar, beklemeye koyuldular. Günler, geceler geçiyordu. Tetikteydiler, düşman gelirse ne yapacaklarını hesaplamış, ona göre önlemlerini almış bekliyorlardı. Bu sessiz bekleyiş, vuruşup savaştan da kötü bir şeydi. Hele bir gelsinlerdi, gelecekleri varsa görecekları de vardı.

Derken, hiç umulmayan bir günde **Sevinç Han**, ordusuyla ve ordusuna katılan öbür ülkelerin birlikleriyle, Göktürklerin üstüne yürüdü. On gün, kıyasıyla savaştılar. Göktürkler, gelenleri bozguna uğratarak üstün geldiler.

Sevinç Han, bu yenilgiyi bir türlü hazmedememişti. Ne yapıp yapıp bu yenilginin acısını çıkarmak istiyordu. Yine bir gün bütün illerin hanlarını ve beyleri, **Sevinç Han'ın** başkanlığında av yerinde buluştular. Göktürkleri nasıl yeneceklerini tasarlamaya başladılar. Ne düşündüyseler olmadı. Göktürkler öyle kolay kolay yenilecek bir düşman değildi. Sonunda:

«Göktürlere hile yapmazsak halimiz yaman olur» dediler ve Göktürkleri topladıkları yerlerden

ayırarak, hendeklerin içinden çıkarmak için bir tuzak hazırladılar.

Ertesi gün tan ağarmaya başlarken Sevinç Han ve kendisiyle birlik olanlar, baskına uğramış gibi ağır yüklerini ve işe yaramaz mallarını savaş alanında bırakıp kaçtılar.

Uzaktan olup bitenleri izleyen Göktürkler:

«Bunların vuruşma güçleri kalmadı, kaçıyorlar,» deyip arkalarından varıp yetiştiler. İşte, ne olduysa o sırada oldu. Tatarlar, bir gün önce kararlaştırdıkları planı uygulamaya başladılar. Göktürkleri görünce birden geri döndüler. Kılıçlarını sıyırarak, kalkanlarını ellerine almış, son süratle Göktürklerin üzerine saldırıya geçmişlerdi. Göktürkler, böyle bir şeyi beklemiyorlardı. Bir oyuna geldiklerini anladılar ama iş işten geçmişti. Buldukları hendekleri terk etmişler, yerlerinden epeyce uzaklaşmışlardı. Öseler de yiğitçe vuruşma vuruşma ölmeliydiler. Korkunç bir savaş başladı. Sessiz günlerden sonra başlayan bu savaş, acaba Göktürklerin sonu mu olacaktı? Kılıç sallayan, kargısını savuran, kalkaniyle bir düşman saldırısından korunmaya çalışan her Göktürk bunu düşünüyordu.

Tatarlar, Göktürkleri öldüre öldüre onların çadırlarına kadar geldiler. Çadırlarını ateşe verdiler, mallarını aldılar, tek bir ev bile bu baskından kurtulamadı. Büyüklerin hepsini kılıçtan geçirip küçükleri köle olarak yanlarında alıp götürdüler.

Göktürk hanı İlhan'ın birçok oğlu vardı. Hepsi de savaşta yiğitçe, şanlarına yakışır bir biçimde ölmüştü. Gören, artık Göktürklerin sonu geldi, derdi.

İlhan'ın oğullarından biri, yalnız biri, Kayan adlı en küçük oğlu sağ kalmıştı. İlhan'ın Kayan'la yaşit, gene onun gibi aynı yıl evlenen Tukuz adlı bir de yeğeni vardı. Bu ikisi, kadınlarıyla düşmana tutsak olmuşlardı.

Bu ikisi, on gün düşünüp durdular. Göktürk soyu tutsak yaşayamazdı. Mademki şan ve şerefle öbür ağabeyleri gibi ölmemişlerdi, şan ve şerefle yaşamaları gerekirdi; böyle tutsak olarak değil! Burada düşman elinde her gün aşağılına aşağılına yaşamaktansa kurda kuşa yem olmak daha iyiydi. Kaçacaklardı. Nitekim onuncu gün bunu gerçekleştirdiler, kadınlarıyla birlikte atlarına binip kaçtılar.

Kahrolarak yaşanan bir on gün vardı. Aç, susuz, bitkin ve yürek ezikliği içinde geçen bir on gün. Atlarının dizginlerini tutacak güçleri bile kalmamıştı. Artık kendilerini koyverdiler. Onlar atları yönlendirmiyor, atlar onları alıp götürüyordu.

Gele gele öz yurtlarına geldiler. Biraz kendilerine gelir gibi olunca bir de baktılar ki düşmandan kurtulan pek çok deve, at, öküz, koyun onlardan önce yurda gelmemiş mi? Ne yapabilirlerdi ki... Sonunda:

«Dört yön illerin hepsi bize düşman. En iyisi dağların içinde, insan yolu düşmez, barınacak bir başka yer bulup oturalım,» dediler. Bu düşüncede birleştiler.

Bunun üzerine davranıp dağınık sürülerini topladılar, dağlara doğru yola koyuldular. Kayalar, yükseldikçe devleşiyor, rüzgâr sert esmeye başlıyordu. Ara sıra geçmişi düşünür gibi olup da daldıklarında üst-

lerinden uçan kuşların tiz çığlıkları onları yaşadıkları güne getiriyordu. Olup bitenleri düşünmenin, düşünerek üzülmeyenin anlamı yoktu. Bakalım, gelecek kendilerine neler hazırlayacaktı? Böyle diyerek, birbirlerine destek oldular. Yüreklerinde umutsuzluğu boğmaya, umudu yaşatmaya andiçtiler.

Sonunda, dar geçitli, geldiklerinin dışında başka bir yolu olmayan, çevresi uçurum bir yere vardılar. Öyle bir yoldu ki bir deve, bir at bin güçlkle yürür, ayağını yanlış bassa uçuruma yuvarlanır, paramparça olur giderdi. Vardıkları yer sarplığına sarptı amma güzelliğine de diyecek yoktu.

Akarsuları gür, otları şifalı, meyvaları tatlı, av kuşları çoktu. Bu yeri görünce acılarını unuttular, Tanrı'ya şükrettiler. Orada yerleşip bu güzel yeri kendilerine yurt edindiler. Hayvanların kışın etini yediler, yazın sütünü içtiler, derisini giyecek yaptılar. Yeni yurtlarına **E r g e n e k o n** adını koydular.

Kayan ve **Tukuz**, kadınlarıyla orada yıllarca kaldılar. Çocukları oldu, soylarını geliştirmek için onları birbirleriyle evlendirdiler. Böylece **Kayan** ve **Tukuz**'un soyu Göktürklerin yeniden dirilişini sağladı.

Aradan dört yüz yıl geçti. Dedenen toruna buranın nasıl yurt edinildiği, öz yurdun başka yer olduğu anlatılıyordu. Artık her çocuk, kendi anasından babasından, dedesinden ve nenesinden bu efsaneyi dinledi, bu efsanenin havasıyla büyüdü.

Bu dört yüz yıl süresince Göktürklerin **Ergenekon**'daki soyları ve sürüleri o kadar çoğaldı, öylesine

arttı ki Ergenekon'a sığamaz oldular. Atalarının geldiği o dar geçitten başka çıkış yolu bulmak için toplandılar, görüştüler.

«Atalarımızdan işittiğimize göre Ergenekon'un dışında geniş yerler, verimli yurtlar varmış. Bizim soyumuzun yurdu, eskiden oralarda imiş. Başka iller, atalarımızı tuzaga düşürüp öldürmüşler, topraklarımızı elimizden almışlar, bizi yersiz yurtsuz bırakmışlar. Dağların arasından yol bulup çıkalım, yurdumuza akalım. Kim bizi dost bilirse onunla dost olalım, kim kin sürerse düşman sayıp onunla savaşalım.» dediler.

Her biri bir tarafa dağıldı; yol, iz bulmaya çalıştı ama o dar geçitten başka bir çıkış bulamadan umutsuzca geri döndü. Arayışları günlerce, aylarca, yıllarca sürdü. O zaman aralarında bir demirci yaşardı. Saçını sakalını mesleğinde ağartmış, sözü dinlenir, saygı uyandıran biriydi.

«Burada bir demir madeni var. Yalın kata benzer. Şunun demirini eritebilirsek belki bir yol olur,» diye düşüncesini söyledi. Hep birlikte varıp o yeri görmeğe gittiler. Oraya vardıklarında yeri incelediler, tasımladılar. Demircinin düşüncesini benimsediler.

O günden sonra herkes zamanını odun toplamaya, kömür çıkarıp oraya taşımaya ayırdı. Bir çalışma, bir çalışma oldu. Yorgunluk duymadan, yanıp yakınmadan, el ele verip gönül birliği edip hep bu uğraşa koştular. Yeteri kadar odun ve kömür toplanınca dağın en geniş yerine bir kat odun, bir kat kömür dizdiler. Dağın üstünü, yanlarını böylece doldurduktan sonra yetmiş deriden körükler yapıp yetmiş yere koydular.

Körükler paf puf çalışıkça ateş canlandı, yayıldı, dağı kollarıyla sardı da sardı.

Tanrı'nın gücü ile ateş bir güzel yanmaya başladıktan sonra demir dağ çatırdamaya, yerinden oynamaya, demir madeni eriyip nehirler gibi akmaya başladı. Dağ, çivilerinden kurtulmuş; yürüyordu, akıyordu, kayalıkları kıpkırmızı öfkesiyle aşıyor, üzerlerinden atlıyordu.

Demir madeninin akışı durdu, dağın kıpkırmızı öfkesi yatıştı, yöreye dinginlik geldi. Bir de baktılar ki yüklü deve çıkacak kadar yol olmuş. Sevinçten gözleri parladı, birbirlerine sarıldılar.

O günü, o saati belleyip dışarı çıktılar. Dört yüz yıl süren Ergenekon dönemi sona ermiş, Göktürkler yeniden dirilmişti.

Ergenekon'dan çıktıkları zaman, Göktürklerin kağanı, Kayan soyundan gelen Börte-Çene idi. Atalarından dinledikleri efsanede geçen yerleri tanıdılar. Bildiler ki vardıkları yeni yurt, atalarının öz yurdudur. Yerleştiler. Sürülerini otlaklara yaydılar. Çadırlarını diktiler. Törelere gereği ne gerekiyorsa hepsini eksiksizce yerine getirdiler. Kendileri sevindi, yurtları şenlendi.

Börte-Çene, bütün illere elçiler gönderip Ergenekon'dan çıkıp geldiklerini duyurdu. Kimileri bunu iyi karşıladı, kimi ülkeler kötü. Kötüler, gene kötülüklerini yaptı, Göktürlere saldırdılar. Göktürkler gene onlarla savaştılar, gene onları yendiler, atalarının öcünü aldılar.

Ergenekon'dan çıkışlarını ise hiç mi hiç unutmadılar. Unutmak şöyle dursun, tam tersine her yıl, o günü bir bayram sevinci ile kutladılar, anısını tazeliyip durdular. O gün, bir parça demiri ateşe tutup kızdırırlardı. Önce han bunu bir kıskaçla tutup örsün üzerine koyar, çekiçle döverdi. Ardından bütün beyler de böyle yapar ve o günü kutsal bilirdiler.

Uygurlara ait

GÖÇ DESTANI

G Ö Ç D E S T A N I

Orta Asya'nın en kutsal bölgesi sayılan yer Ötüken yöresi idi. Burada Uygurlar yaşıyorlardı. Bu yörenin en yüce dağları Tanrı ve Hulin dağları idi. Hulin Dağı'ndan çıkan Tuğla ve Selenge ırmakları, başkenti iki yandan sarar; coşkunca akarlardı. Bu iki ırmak arasında dalları gökyüzüne ser çekmiş ulu bir ağaç bulunuyordu.

Bir gece gökyüzünü bulutlar kapladı. Yer gök karışır gibi oldu. Tuğla ve Selenge'nin suları kabardı. Sonra ne olduysa oldu, ortalığı birden, beklenmedik bir sessizlik kapladı. İki ırmak arasındaki ağacın üzerine gökten mavi bir ışık indi. İki ırmak arasındaki bölgede yaşayan halk, Hulin Dağı'nın eteklerinde toplanıp bunu dikkatle izlediler. Mavi ışık, ağacın gövdesinde aylarca kaldı, kaldıkça kutsallaştı. Yalnız gündün bir şeyler oluyor, gövdesi sanki gebe bir kadının karnı gibi gittikçe kabarıyor, büyüyordu. Öncele ri mavi ışığı yadırgayan, oncaan ürken halk, zamanla

buna alışmış, üstelik bu ışığı kutsallaştırmıştı. Ama bu kez, olağanüstü bir başka durum daha belirmeğe, git-tikçe şiş bir karın gibi büyüyen ağacın gövdesinden etkileyici, güzel müzik sesleri gelmeğe başladı. Halk, bu ışın sonunu merakla bekliyordu. Acaba ne oluyordu, ne olacaktı? Geceleri ise otuz adım çevresine, ağaç ışık saçar oldu. Artık her şey unutulmuş, halk geceli gündüzlü, günler, haftalar ve aylar boyunca hep bu olayı konuşur olmuştu.

Ağacın gövdesi şiştikçe şişiyor, müzik sesleri ke-silmeden sürüp gidiyor, ağaç çevresine ışık saçıp du-ruyordu.

Dokuz ay on gün sonra ağacın gövdesi usuldan usuldan yarıldı, yarıldı ve... yarılan gövdenin içinde beş küçük odacık olduğu görüldü.

Kutsal ağacın habarışını, aydınlanışını, insanı bü-yüleyen müziğini aylarca dinleyen Uygur halkı, gör-dükleri karşısında donakaldı. Herkes sorulu gözlerle birbirine bakıyor, kimse tek bir söz edemiyor, uzaktan öylece taş kesilmiş gibi ağaca bakıp bakıp duruyordu. Sonra, o ışığın indiği gün gibi buna da alıştılar, benil-leyip kendilerine geldiler, şaşkınlıklarını attılar üzer-lerinden ve ağır ağır, ağaca yaklaşımağa başladılar. Bir de ne görsünler! Beş ayrı odacıkta birbirinden gü-zel beş çocuk kıpırdanıp durmuyor mu!

Kutsal bir ışıktan doğmuş olan bu kutsal beş ço-çuğun ağızları üstündeki birer emzikten süt emdikle-rini şaşkınlıkla izlediler. Bu çocukların Tanrı tarafın-dan Uygurlara hakan olarak gönderildiklerini düşün-düler ve onlara büyük saygı gösterdiler. Onlara Sun-

gur Tigin, Kutun Tigin, Tükel Tigin, Ur Tigin, Bugu Tigin adlarını verdiler.

Aradan yıllar geçti, kutsal ışığın kutsal çocukları büyüyüp serpildiler, birer yiğit oldular. Uygurlar, güzellik, zekâ ve hüner yönünden diğerlerinden üstün olduğuna inandıkları Bugu Tigin'i kendilerine hakan seçtiler, büyük bir şölen düzenleyip onu tahta oturtular.

Uygur ilinde Tanrı Dağı'nın güneyinde Kutlu Dağ denilen büyük bir kaya vardı. Tanrı Dağı'nın çevresi bağlık bahçelik olduğu halde Kutlu Dağ çoraktı. Çoraktı amma Uygur halkı onu ta Bugu Tigin'den beri kutsal bilirdi.

Bir gece Bugu Tigin'in rüyasına giren ak sakallı, ak değnekli bir ihtiyarın:

«Bu kayayı sakladığın sürece dünyanın dört bucağına egemen olacaksın,» dediği günden beri Kutlu Dağ, kutsal dağdı.

Uygur ilinin doğu tarafında da Çinliler yaşardı. Onlar da zamanla kalabalıklaşmış, Türk illerine saldıрмаğa başlamışlardı. Yıllardır onların da amacı, tilsimına inandıkları Kutlu Dağ'ı ellerine geçirmektir. Uygur illerine saldırdılar. Çinlilerle Uygurlar arasında yıllarca süren savaşlar başladı.

İşte bu sıralarda Bugu Tigin'in soyundan bir hakan Uygurların başına geçti. Çinlilerle yapılan savaşlara bir son vermek için Oğlu Galı Tigin'e Kuju-Li-Yen adlı bir Çin prensesini almayı tasarladı.

Şimdiye kadar görülmemiş bir şeydi bu. Ak sakallı, güngörmüş ihtiyarlar bunu bir uğursuzluk saydı-

lar. Tanrı soyundan geldiğine inandıkları hakanları, yine Tanrı soyundan gelenlerle evlenmeliydiler. Yoksa... Yoksa, Tanrı soyu kururdu. Ne var ki hakan, oğluna Kuju-Li-Yen'i almayı kafasına koymuştu bir kez. Söylenenleri umursamadı. Bildiğini işledi.

Kuju-Li-Yen, Çin ülkesinde güzelliği ile dillere destan olmuştu. Ama ne de olsa, o bir Çin prensesi idi, halkının mutluluğuna hizmet etsin diye, "bu amaçla yetiştirilmiş, buna göre eğitilmişti. Uygur sarayına gelin gitmesi de bu amacını gerçekleştirmek içindi. Ne yapıp yapacak, Kutlu Dağ'ı Çinlilere verdirecekti.

Hatun Dağı'ndaki sarayına gelip yerleşti. Bu saraydan bakıldığında Kutlu Dağ gözükdü, o kadar yakındı. Çinliler de prenseslerine karşılık bu kayanın kendilerine verilmesini istediler. Yeni hakan, Çinli eşinin ısrarlarına dayanamayıp yurt içindeki bu kayayı Çinlilere verdi bir gün.

Gelgelelim, bu öyle kolayca götürülecek bir kaya değildi. Çok büyüktü, kocamandı.

Bayram eden Çinliler, kayanın çevresine odun yığıp büyük bir ateş yaktılar. Koca kaya iyice kızmağa başladı. Tam kızınca da üzerine dört bir yandan sirke dökerek kayayı parçaladılar. Bu parçaları birer birer Çin'e taşıdılar.

Kutlu Dağ gidince her şey değişti. Daha parçalanırken bile ağaçlar karardı, çayırlar sarardı, kuşlar ötmez oldu. Tuğla ve Selenge ırmakları kurudu, akamaz oldu. Tek bir damla yağmur düşmedi, toprak susuzluktan çatladı. Dünya dünya olalı böyle şey görmemişti. Uygur ilindeki bütün kuşlar, hayvanlar, kendi dilleriyle Kutlu kayanın gidişine ağladılar.

Yedi gün sonra Galı Tigin öldü. Halk rahat yüzü görmedi. Bir çatlayan toprağa baktılar, bir suları çekilen ırmaklara ve göllere... Kaderlerine yandılar.

Nihayet Bugu Tigin'in çocuklarından bir başkası yurda hakan seçildi. Bir gece yarısıydı. Gecelerin kendine özgü sessizliği ve dinginliği vardı çevrede. Derken bir kükreyiş bu sessizliği bozdu. Sanki bütün dünya, kuşlar, böcekler, bütün çocuklar, üstelik sanki bütün cansız varlıklar dile gelmiş, «Göç! Göç! Göç!» diye haykırıyorlardı. Bu seslerle yer çalkalanıyor, gök çalkalanıyordu.

Uygur halkı, bunu Tanrı'nın bir buyruğu saydı. Bu tanrısal buyruğa uyarak koskoca bir ulus kapkara bir gecede yurtlarını bırakarak göç etmeğe başladılar. Durup dinlenmeden, yorulmak nedir bilmeden yürüdüler. Ne zaman, nerede durup konmak istedilerse hep o «Göç! Göç! Göç!» seslerini duyuyorlardı. Böylece hep göç ettiler.

Günlerden gecelerden sonra bir gece ovalık bir yere vardılar. Dinlenmek istediler. Gene «Göç! Göç! Göç!» sesleri duyulacak diye korkuyorlardı. Artık adım atacak halleri kalmamıştı. Yavaş yavaş, kulak kesile kesile, oturmağa başladılar. Ses şimdilik yoktu, ya sonra? Biraz beklediler. Sesler gene yoktu. Tüklenen güçleri ile birlikte ses de kesilmişti. Bunu, yeni yurtları için bir işaret saydılar.

Eurada yerleşip beş ayrı kent kurdular. Adını Beş Bahğ koydular. Orada yerleştiler. Orayı yurt edindiler, yerleşip çoğaldılar.

KÖL-TİĞİN ANITI

II. Gökürk devleti hükümdarı

K Ö L - T İ G İ N A N I T I

G Ü N E Y Y Ö N Ü

Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağanı, bu çağda tahta oturdum. Küçük kardeşim, yeğenim, oğlum, bütün soyum, ulusum, güneydeki şadapıt beyleri, kuzeydeki tarkanlar, buyruk beyleri, Otuz Tatar, Dokuz Oğuz beyleri, ulusları! Sözlerimi iyice işit, dinle!

Doğuda gündoğusuna, güneyde gün ortasına, batıda günbatısına, kuzeyde gece ortasına doğru olan yerlerdeki uluslar, hep bana bağlıdır. Bunca ulusu hep düzene soktum. Onlar şimdi kötü durumda değildir. Türk kağanı Ötüken ormanında oturursa ilde sıkıntı olmaz.

Doğuda Şantung ovasına değin ordu gönderdim, denize ulaşmama az kaldı. Güneyde Dokuz Ersin'e değin ordu gönderdim, Tibet'e ulaşmama az kaldı. Batıda İnci ırmağını geçerek Demirkapı'ya değin, kuzeyde Yir Bayırku yerine değin ordu gönderdim. Bunca yerlere Türk adını duyurdum.

Ötüken ormanından daha iyisi hiç yokmuş. İl tutacak yer Ötüken ormanı imiş. Bu yerde oturup Çin ulusu ile anlaştım. Altını, gümüşü, ipeği, ipekliyi veriyor.

Çin ulusunun sözü tatlı, ipeği yumuşak imiş. Tatlı sözü, yumuşak ipeğiyle uzaktaki ulusu kandırıp kendine yaklaştırmış. Yaklaştırdıktan sonra kötü şeyler düşünürmüş. İyi, bilgili ve gözüpek insanı sağ bırakıp yürütmezmiş.

Türk ulusu! Onların tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp öldün. Türk ulusu! Güneyde Çoğay ormanına, Tögültün ovasına konayım dersen, öleceksin. Ötüken yerinde oturup kervan, kabile gönderirsen hiç bir sıkıntın yoktur. Ötüken ormanında oturursan ebedi il tutarak oturacaksın.

Türk ulusu, tokluğun değerini bilmezsin. Açlık, tokluk düşünmezsin. Öyle olduğun için sana iyi bakmış kağanının sözünü dinlemedin, her yere gittin. Hep oralarda yok edildin, tükendin, bittin. Oralarda geri kalanlarınla hep zayıflayarak, ayakta ölecek soyunu sürdürebiliyordun. Tanrı esirgeyip koruduğu için kendim kağan olarak tahta oturup aç ve yoksul ulusu toplattım. Yoksul halkı zengin kıldım, az ulusu çok kıldım. Yoksa bu sözümde yalan var mı?

Türk beyleri, ulusu! Bunu işitin! Türk ulusunun derlenip toplanıp il tutacağını buraya vurdum. Yanılıp öleceğini yine buraya vurdum. Her ne sözüm varsa ebedi taşa vurdum. Ona bakarak bilin. Şimdiki Türk ulusunun beyleri! Bu zamanda bize bağlı olan beyler olarak da yanılacak mısınız?

Ben bu ebedi taşı yontturmak için Çin kağanından sanatçı getirttim. Benim sözümü kırmadı. Çin kağanı kendi sarayındaki sanatçıyı gönderdi. Ona güzel bir anıt yaptırttim. İçine dışına güzel nakışlar işlettim. Taş yontturdum. Gönüldeki sözümü yazdırdım. On Ok oğluna, yabancısına kadar bunu görüp bilin.

Bu yazıyı yazan
yeğeni
Yollug Tigin

DOĞU YÖNÜ

Üstte mavi gök, altta yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insanoğlu yaratılmış. İnsanoğullarının üzerine atalarım Bumin Kağan ile İstemi Kağan tah-ta oturmuşlar. Onlar, Türk ulusunun ülkesini genişletip töresini yüceltip düzene koymuşlar.

O zamanlar Türk ülkesinin dört yanı düşmanla doluymuş. Büyük bir ordu düzenleyerek dört yandaki düşmanlarla savaşıp başlıya baş eğdirmiş, dizliye diz çöktürmüşler. Doğuda Kadirkan ormanına, batıda Demirkapı'ya kadar tüm yerleri yurt yaptılar. O güne kadar sahipsiz, örgütsüz yaşayan Göktürkleri, ülkesi olan ve düzenli yaşayan bir ulus yapmışlardır.

Çünkü bilgili ve cesur kağanlarmış. Buyrukları da bilgili, cesurmuş. Çevrelerindeki beyleri de, ulusları da doğruymuş, yiğitmiş. Öyle oldukları için Türk ülkesi büyümüş, töresini kurmuş.

Günü gelince kendi ecelleriyle ölmüşler. Türk ulusunun bu yasına gün doğusundan böklüler, çöllüler; Çinliler, Tibetliler, Avarlar, Kırgızlar, Üç Kurikanlar, Oğuz Tatarlar, Kitaylar, Tatabılar, dost-düşman tüm uluslar katılmışlar; bizimle ağlamış, yas tutmuşlar. Öyle ünlü kağanlarmış.

Onlardan sonra tahta çıkan kağanlar, ataları gibi, büyük kardeşleri gibi değillermiş. Buyrukları da bilgisiz olduğu için kötü kağanlarmış. Ülkenin düzeni, ulusun töresi bozulmuş. Çin ulusu hileci, kurnaz ve aldatici olduğu için kardeşi kardeşe düşürmüş, oğulu babaya düşman etmiş, ulusu bölüp parçalamış.

Türk ulusu, il tuttuğu ilini elden çıkarmış. Kağan yaptığı kağanını yitirivermiş. Soylu erkek evlatları Çin ulusuna kul olmuş. Temiz kız evlatları cariyeye olmuş. Türk beyleri Türk adını bırakmış; Çinli beyler gibi Çin adını alıp Çin kağanına boyun eğmiş. Elli yıl, Çin ulusuna hizmet etmiş. Onların adına doğuda Bök-lü kağana, batıda Demirkapı'ya kadar asker sürmüşler, Çin kağanına iller zaptetmişler, onların törelerini benimsemişler.

Bir zaman sonra Türk halkı:

«İlli ulus idim, şimdi ilim nerede? Kime il kazanacağım? Kağanlı ulus idim, kağanım nerede? Hangi kağan uğrunda iş görüyorum?» demiş ve Çin kağanına düşman olmuş. Ama düzen ve töre kuramayınca yine ona teslim olmuş.

Çin kağanı, bunca işini gücünü kendisine verdiklerini hiç düşünmeden:

«Türk ulusunu öldüreyim, kökünü kurutayım» dermiş. Böylece yok olup giderlermiş.

Yukarda Türk tanrısı, Türk ulusu yok olmasın diye babam İleriş Kağan'ı, annem İl Bilge Hatun'u göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmış olacak: Babam kağan on yedi yerde Çin kağanına baş kaldırıp dışarı çıkmış. Babam kağanın dışarı yürüdüğünü duyanlardan kenttekiler dağa çıkmış, dağdakiler inmiş, toplanıp yetmiş er olmuşlar. Tanrı kuvvet verdiği için babam kağanın askeri kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi imiş. Doğuya ve batıya asker sürüp toplamış, hepsi yedi yüz er olmuş. Yedi yüz er olup ilsizleşmiş, kağansızlaşmış ulusu; cariyeye olmuş, kul olmuş, Türk töresini bırakmış ulusu düzene koymuş. Ulusu atalarının töresince yaratmış, yetiştirmiş. Tölis, Tarduş ulusunu orada düzenlemiş, onlara toplumun, devletin yönetim yetkisini vermiş.

Güneyde Çin ulusu, kuzeyde Baz Kağan, Dokuz Oğuzlar, Kırgızlar, Kurikanlar, Otuz Tatarlar, Kıtaylar, Tatabılar hep düşman imiş. Babam kağan bunca ulusla çarpışmış. Kırk yedi kez sefer yapmış, yirmi kez savaşmış. Tanrı öyle istediği için illiyi ilsizleştirmiş, kağanlıyı kağansızlaştırmış. Düşmanı basmış, dizliye diz çöktürmüştü, başlıya baş eğdirmiş. Babam kağan öylece illi, töreyi, kazanıp uçup gitmiş. Baz kağanı, babam kağan için balbal (heykel) diktirmiş.

Babam kağan uçtuğunda ben sekiz yaşındaydım. Töremiz gereğince amcam kağan tahta oturdu. Tahta oturarak Türk ulusunu daha düzeltti, daha yüceltti. Yoksulu varlıklı, azı çok kıldı. Amcam kağan tahta

oturduğunda ben tigin olduğum için ona tüm gücümü verdim, yardımcı oldum. Tanrı istediği için on dört yaşında Tarduş ulusu üzerine şad oldum. Amcam kağan adına Tarduş ulusunu yönettim.

Amcam kağan ile doğuda Gökırmak'a, Şantung ovasına değin ordu yürüttük. Batıda Demirkapı'ya değin ordu yürüttük. Kögmen'i aşarak Kırgız ülkesine değin yürüttük. Hepsini yirmi beş sefer ettik, on üç kez savaştık. İlliyi ilsizleştirdik, kağanlıyı kağansızlaştırdık. Dizliye diz çöktürdük, başlıya baş eğdirdik.

Türgiş kağanı Türktü, ulusumuzdandı. Bunu bilmediği için; bize karşı yanıldığı, karşı geldiği için kağanı öldü. Buyruğu altındakiler, beyleri öldü. On Ok, onlara uyduğu için eziyet gördü.

Atalarımızın sahip olduğu yerler, sular sahipsiz kalmasın diye Bars Beğ'e kağan adını burada verdik, onu kağan yaptık. Küçük kızkardeşimi ona eş olarak verdik. Kendisi yanıldı, başkaldırdı. Kağanı öldü, ulusu da kul, köle oldu.

Kөгmen yerleri, suları sahipsiz kalmasın diye Az ve Kırgız uluslarını düzene sokup geldik, savaştık, illerini geri verdik.

Doğuda Kadırkan ormanını aşarak ulusunu düzene koyduk. Batıda Kengü Tarman'a değin Türk ulusunu düzene koyduk.

O zamana dek küçük kardeş büyük kardeşi bilmezdi, oğul babasını tanımazdı. Türk ulusu kul, köle olmuştu. Biz ilimizi düzene koyduk, töremizi yaptık.

Türk Oğuz Beğleri! Millet! İşitin! Üstte gök çökmelikçe, altta yer yarılmadıkça Türk ulusu senin ilini, töreni kim bozabilir! Ey Türk ulusu, vazgeç, pişman ol, kendine dön!

Başına buyrukluğundan dolayı, seni yükseltmiş olan Bilge Kağanına; özgür yaşarken kendi kendine, ülkeneye karşı hata ettin, kötü iş yaptın. Silahlı, mızraklı düşmanların nereden gelip seni sürdü, götürdü? Kutsal Ötüken ormanında yaşarken doğuya, batıya kendin gittin. Oralarda ne kazandınız?! Kanın su gibi aktı, kemiklerin dağ gibi yığılıp yattı. Beylik erkek evlatların kul oldu, tertemiz kız evlatların cariye oldu. Ülkeneyi, töreni korumadığın için, değerini bilmediğin için amcam kağan uçup gitti.

Türk ulusunun adı sanı yok olmasın diye, babam kağanı, annem hatunu yüceltmış olan Tanrı, il veren Tanrı, yine Türk ulusunun adı sanı yok olmasın diye beni, o Tanrı tahta oturttu.

Ben zengin bir ulusa kağan olmadım. İçeriden yiyeceksiz, dışarıdan çıplak, düşkün, perişan bir ulusa kağan oldum. Küçük kardeşim Köl-Tigin ile konuştuk. Babamızın, amcamızın kazanmış olduğu ulusun adı sanı yok olmasın diye Türk ulusu için gece uyumadım, gündüz oturmadım. Küçük kardeşim Köl-Tigin ve iki şad ile ölesiyeye bitesiyeye çalıştım.

Ben kağan olduğumda dört bir yana dağılmış olan ulusum öle bite, yayan, çıplak olarak dönüp geldi. Ulusu doyurayım, yücelteyim diye yukarda Oğuz kavmine karşı, ilerde Kıtay, Tatabı kavimlerine karşı, be-

ride Çin'e karşı, büyük ordu ile on iki kez sefer düzenledim, savaştım.

Sonra Tanrı istediği için, kismetim olduğu için ölecek ulusu diriltip doğrulttum, kalkındırdım. Çıplak ulusu giyimli, yoksul ulusu varlıklı kıldım. Az ulusu çok kıldım. Değerli illiden, değerli kağanlıdan daha iyi duruma getirdim. Dört yandaki ulusları hep buyruğum altına aldım. Hiç düşmanımız kalmadı. İşlerinde güçlerinde hep bizim için çalıştılar. Bunca hizmeti ulusuma kardeşim Köl-Tigin'le birlikte yaptım. Bir gün kardeşim Köl-Tigin göğe uçuverdi.

Babam kağan göğe uçtuğunda küçük kardeşim Köl-Tigin yedi yaşındaydı. Umay gibi annem hatunun çabasıyla küçük kardeşim Köl-Tigin er adını aldı. On altı yaşında, amcam kağanın ilini, töresini şöyle kazandı:

Altı Çub ve Suğdaklara karşı sefer ettik, bozguna uğrattık. Çinli Ong vali beş tümen asker ile geldi, savaştık. Köl-Tigin yaya olarak atılıp hücum etti. Ong valinin kayın biraderini yakaladı, silahlı olarak kağanına ulaştırdı. O orduyu orada yok ettik.

Yirmi bir yaşında iken Çaca generale karşı savaştık. Önce Tadığın Çor'un boz atına binip hücum etti. O at orada öldü. İkinci olarak İşbara Yamtar'ın boz atına binip hücum etti. O at da orada öldü. Üçüncü olarak Yigen Şilig Bey'in giyimli doru atına binip hücum etti. O at da orada öldü. Düşmanları zırhına, kaftanına yüzden fazla ok attılar. Yüzüne, başına bir tane değdirmedi. Türk beyleri, nasıl hücum ettiğini hep bilirsiniz. O orduyu orada yok ettik.

Ondan sonra Yir Bayurku'nun Uluğ İrkin'i düşman oldu. Onu dağıtıp Türgi Yargun gölünde bozduk. Uluğ İrkin azıcık erle kaçıp gitti.

Köl-Tigin yirmi altı yaşında iken Kırgızlara karşı sefer ettik. Mızrak boyu karla kaplı yerlerden geçerek Köğmen ormanını aşarak Kırgız kavmini uykuda bastırdık. Kağanı ile Songa ormanında savaştık. Köl-Tigin, Bayırku'nun ak aygırına binip hücum etti. Bir eri ok ile vurdu, iki eri kovalayıp birbiri ardınca mızrakladı. O hücum ettiğinde Bayırku'nun ak aygırı uyluğunu kırıp yere düştü. Kırgız kağanını öldürdük, ülkesini aldık.

O yılda Türgiş'e doğru Altın ormanını aşarak, İrtiş ırmağını geçerek yürüdük. Türgiş halkını uykuda bastık. Türgiş kağanının ordusu, Bolçu'da ateş gibi, fırtına gibi geldi. Savaştık. Köl-Tigin alını beyaz, akıtmalı boz atına binip hücum etti. Orada savaşa girip Türgiş kağanı orada öldürdük. İlini aldık, Türgiş halkı hep teslim oldu. O halkı Tabar'da kondurduk.

Suğdak halkını düzene koymak için İnci ırmağını geçerek Demirkapı'ya kadar ordu yürüttük. Ondan sonra Türgiş halkı düşman olmuş, Kongeris'e doğru gitti. Bizim askerin atı zayıf, azığı yoktu. Güçlü düşman bize saldırmıştı. O zamanda Köl-Tigin'i az erle ayırıp gönderdik.

Büyük savaş yapmışlar. Alp Şalçı adlı ak atına binip atılmış. Türgiş halkını orada öldürmüş, buyruğu altına almış. Yine yürüyüp Koşu Vali ile savaşmış. Askerini hep öldürmüş.

Evini malını hep eksiksiz getirdi.

KUZEY YÖNÜ

Köl-Tigin, yirmi yedi yaşında iken Karluk halkı da baş kaldırdı, bize düşman oldu. Kutlu Tamba başında savaştık. Kardeşim Köl-Tigin Alp Şalçı adlı atına binerek hücum etti. İki eri birbiri ardınca mızrakladı. Karlukları yendik, baş eğdirdik. Kardeşim o savaşa otuz yaşında idi.

Az halkı da bize düşman oldu. Onlarla Kara Göl'de savaştık. Köl-Tigin otuz bir yaşında idi. Alp Şalçı ak atına binip saldırdı. Az'ların başlarını tutsak etti. Az halkı orada yok oldu.

Amcam kağanın yönetimindeki İzgil halkı, baş kaldırdığı için onlarla da savaştık. Köl-Tigin Alp Şalçı'nın atına bindi, atıldı. Atı orada vurulup öldü. İzgil ulusu da yok oldu.

Dokuz Oğuzlar, kendi soyumuzdandı. Gök ve yer bulandığı için düşman oldular. Bir yılda beş kez savaştık. En önce Togu Balık'da savaştık. Köl-Tigin Azman adlı atına binip saldırdı. Altı eri mızrakladı. Düşmanla göğüs göğüse gelince yedinci eri kılıçladı.

İkinci olarak Kuşalguk'da Ediz ile savaştık. Köl-Tigin yağız atına binip hücum ederek bir eri mızrakladı. Dokuz eri çevirerek vurdu. Ediz kavmi orada yok oldu.

Üçüncü olarak Bolçu'da Oğuzlar ile savaştık. Köl-Tigin Azman adlı atı ile saldırdı. Eriğini mızrakladık, ilini aldık.

Dördüncü olarak Çuş başında savaştık. Ancak Türk ulusunun gücü tükeniyordu, perişan olacaktık. Köl-Tigin askerini yukarı sürüp Tonga'lardan bir bo-

yu, Alpagulardan on eri Tonga Tigin'in yağ (cenaze) töreninde çevirip öldürdük.

Beşinci olarak Ezginti Kadız'da Oğuzlarla savaştık. Köl-Tigin Az adlı yağz atına binip atıldı. İki eri mızrakladı. O ordu orada yok oldu.

Amga kalesinde kışlayıp ilkbaharda Oğuzlara karşı yeni bir ordu çıkardık. Köl-Tigin'i merkezde bırakıp savunmaya geçtik. Beklenmedik bir anda Oğuzlar merkezi bastı. Köl-Tigin atına binip dokuz er mızrakladı, merkezi vermedi. Annem hatun ve analarım, abalalarım, gelinlerim, prenseslerim! Kardeşim Köl-Tigin olmasaydı, yaşayanlarınız cariyeye olacaktı. Ölenleriniz ise yazıda yabanda, dağda bayırda düşüp kalacaktınız. Köl-Tigin olmasa hepiniz ölecektiniz.

Küçük kardeşim Köl-Tigin öldü. Ben üzüldüm, yas tuttum. Görür gözüm görmez gibi, bilir bilginim bilmez gibi oldu. Düşüncelere daldım. Zamanı Tanrı yaşar. İnsanoğlu hep ölümlü doğmuştur. Gözden yaş gelse de; gönülden haykırmak, ağlamak gelse de geri çevirerek düşünceye daldım. İki Şad'ımın, yeğenlerimin, oğlumun, beylerimin, ulusumun ağlamaktan gözleri kör olacak sandım.

Yasçı, ağlayıcı olarak Kıtay, Tatabı halkının başı Udar general geldi. Çin kağanından İsiyi Likeng geldi. Yanında on binlerce hazine, altın, gümüş ne varsa bol bol getirdi. Batıda günbatısındaki Soğd, İranlı, Buhara halkından Enik general, oğlu Tarkan ile geldi. On Ok oğlum Türgiş kağanından mühürdar Makaraç ile mühürdar Oğuz Bilge geldi. Kırgız kağanından Tarduş Inançu Çor geldi. Türbe yapıcı, resim ya-

pan, anıt taşı yontucusu olarak Çin Kağanının yeğeni Çang general geldi.

KUZEY-DOĞU YÖNÜ

Köl-Tigin koyun yılının on yedinci günü uçtu. Dokuzuncu ayın yirmi yedisinde yas töreni (yuğ) düzenledik. Türbesini, heykelini, anıt taşını maymun yılının yedinci ayının yirmi yedinci gününde bitirdik. Köl-Tigin kırk yedi yaşında bulut çöktürdü (öldü).

GÜNEY-DOĞU YÖNÜ

Bunca yazıyı Köl-Tigin'in yeğeni Yollug Tigin ben yazdım. Yirmi gün oturup bu taşta, bu duvara bu yazıları yazdım.

Onlar bu ülkeyi oğullarından, evlatlarından daha iyi besleyip yönetip yücelttiler. Sonra uçup gittiler.

BİLGE KAĞAN ANITI

II. Göktürk İmparatorluğu

B İ L G E K A Ğ A N A N I T I

DOĞU YÖNÜ

Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağan'ım. Türk Sir ulusu, Dokuz Oğuz, İki Ediz çadırılı beyleri üzerine tahta oturdum, kağan oldum. Tahta oturduğumda yok olacak gibi olan Türk beylerinin başları yine yükseldi. Töremizi dört yana yaydım.

Üstte mavi gök, altta yağız yer yaratıldığında ikisi arasında insanoğlu yaratılmış. İnsanoğullarının üzerine atalarım Bumin Kağan ile İstemi Kağan tahta oturmuşlar. Onlar, Türk ulusunun yurdunu belirlemiş, töresini kurmuş, ülkeyi düzene koymuşlar.

O zamanlar Türk yurdunun dört yanı hep düşmanla doluymuş. Ordu göndererek dört yandaki düşmanlarla savaşım başlıya baş eğdirmiş, dizliye diz çöktürmüşler. Doğuda Kadirkan ormanına, batıda Demir-

kapı'ya kadar tüm yerleri yurt yaptılar. O güne kadar sahipsiz, örgütsüz yaşayan Göktürkleri, düzenli bir ulus yapmışlardır.

Onlar bilgili ve cesur kağanlarmış. Buyrukları da bilgili imiş, cesúr imiş. Beyleri de, ulusu da doğru imiş. Öyle oldukları için yurt tutmuş, yurt tutup töreyi düzenlemişler.

Günü gelince ecelleriyle ölmüşler. Türk ulusunun bu yasına gün doğusundan böklüler, çöllüler, Çinliler, Tibetliler, Avarlar, Bizanslılar, Kırkızlar, Üç Kurikanlar, Otuz Tatarlar, Kıtaylar, Tatabılar katılmışlar. Bunca ulus gelip ağlamış, yas tutmuş. Öyle ünlü kağanlarmış.

Onlardan sonra küçük kardeş ve oğulları kağan olmuş tabii. Tahta çıkan bu kağanlar, ataları gibi değillermiş. Buyrukları da bilgisiz olduğu için kötü kağanlarmış. Ülkenin düzeni, ulusun töresi bozulmuş.

Çin ulusu hileci, kurnaz ve aldatıcı olduğu için küçük kardeş ile büyük kardeşi birbirine düşürdüğü için beyler ile ulusu karşı karşıya getirdiği için, Türk ulusu yurt edindiği illerini elinden çıkarmış, kağan yaptığı kağanını kaybedivermiş. Soylu erkek evlatları Çin ulusuna kul, temiz kız evlatları cariyeye olmuş. Türk beyleri Türk adını bırakmış. Çinli beyler gibi Çinli adını alıp Çin kağanına boyun eğmiş. Elli yıl Çin ulusuna hizmet etmiş, onların adına doğuda Böklü kağana, batıda Demirkapı'ya kadar asker sürmüşler. Çin kağanına iller zaptetmişler, onların törelerini benimsemişler.

Bir zaman sonra Türk halkı:

«İlli ulus idim, şimdi ilim nerede? Kimin için il kazanıyorum? Kağanlı ulus idim, kağanım nerede? Hangi kağana hizmet ediyorum?» demiş ve Çin kağanına düşman olmuş. Düşman olmuş ama düzen ve töre kuramayınca yine ona bağlı kalmış.

Çin kağanı, bunca işi gücü ile kendisine hizmet ettiklerini düşünmeden:

«Türk ulusunu öldüreyim, kökünü kurutayım.» dermiş. Böylece yok olup giderlermiş.

Yukarda Türk tanrısı, kutsal yeri, suyu öyle düzenlemiştir. Türk ulusu yok olmasın diye, babam İltiş Kağan'ı, annem İbilge Hatun'u göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmıştır. Babam kağan on yedi erle Çin kağanına başkaldırıp dışarı çıkmış. Babam kağanın dışarı yürüdüğünü duyan kenttekiler dağa çıkmış, dağdakiler inmiş. Toplanıp yetmiş er olmuşlar. Tanrı kuvvet verdiği için, babam kağanın askeri kurt gibi imiş, düşmanı koyup gibi imiş. Doğuya batıya asker sürüp toplamış. Hepsi yedi yüz er olmuş.

Yedi yüz er olup ilsizleşmiş, kağansızlaşmış ulusu; cariyeye olmuş, kul olmuş ulusu, Türk töresini bırakmış ulusu Türk töresince yaratmış, yetiştirmiş. Tölis, Tarduş ulusunu orda düzenlemiş. Yabguyu, şadı orada vermiş.

Güneyde Çin ulusu, kuzeyde Baz Kağan, Dokuz Oğuzlar, Kırgızlar, Kurikanlar, Otuz Tatarlar, Kıtaylar, Tatabılar hep bize düşman imiş. Babam kağan bunca ulusun üzerine kırk yedi kez yürümüş, yirmi savaş yapmış. Tanrı öyle istediği için illiyi ilsizleştir-

miş, kağanlıyı kağansızlaştırmış. Dizliye diz çöktürmüş, başlıya baş eğdirmiş, düşmanı kendine bağlı kılmış. Babam kağan ili, töreyi kazanıp uçup gitmiş. Baz kağanı, babam kağan için balbal diktirmiş.

Babam kağan uçtuğunda ben sekiz yaşındaydım. Töremiz gereğince tahta amcam kağan oturdu. Tahta oturarak Türk ulusunu yeniden düzeltti, besledi. Yoksulu zengin, azı çok kıldı.

Amcam kağan, tahta oturduğunda ben tiğın olduğum için, Tanrı böyle buyurduğu için, on dört yaşında Tarduş ulusu üzerine şad oldum. Amcam kağan adına Tarduş ulusunu yönettim. Amcam kağan ile doğuda Gökırmak'a, Şantung ovasına değin ordu gönderdik. Batıda Demirkapı'ya kadar ordu gönderdik. Kögmen'i aşarak Kırgız ülkesine kadar ordu gönderdik. Toplam olarak yirmi beş ordu gönderip on üç defa savaştık. İliyi ilsizleştirdik, kağanlıyı kağansızlaştırdık. Dizliye diz çöktürdük. başlıya baş eğdirdik.

Türgiş kağanı Türk'tü, ulusumuzdandı. Bunu bilmediği için bize karşı yanlış davrandığı, ihanet ettiği için kağanı öldü. Buyruğu altındakiler de beyleri de öldü. On Ok halkı onlara uyduğu için eziyet gördü.

Atalarımızın sahip olduğu yerler, sular sahipsiz kalmasın diye Az ulusunu düzene sokup Bars Beğ'e kağan adını burada biz verdik, onu kağan yaptık. Küçük kızkardeşimi ona eş olarak verdik. Kendisi yanıldı, başkaldırdı. Kağanı öldü, ulusu da kul, köle oldu.

Kөгmen yerleri, suları sahipsiz kalmasın diye Az ve Kırgız uluslarını düzene şokup geldik, savaştık, illerini geri verdik.

Doğuda Kadirkan ormanını aşarak ulusunu düzene koyduk. Batıda Kengü Tarban'a değin Türk ulusunu düzene koyduk.

O zamana dek küçük kardeş büyük kardeşi bilmezdi, oğul babasını tanımazdı. Türk ulusu kul, köle olmuştu. Biz ilimizi düzene koyduk, töremizi yaptık.

Türk Oğuz Beğleri! Millet! İşitin! Üstte gök çökmedikçe, altta yer yarılmadıkça Türk ulusu senin ilini, töreni kim bozabilir! Ey Türk ulusu, vazgeç, pişman ol, kendine dön!

Başına buyruklüğundan dolayı, seni yükseltmiş olan Bilge Kağanına, özgür ülkene karşı kendin hata ettin, kötü duruma soktun. Silahlı, mızraklı düşmanların nereden gelip seni sürdü, götürdü? Kutsal Ötügen ormanında yaşarken doğuya, batıya kendin gittin. Oralarda ne kazandınız? Kanın su gibi aktı, kemiklerin dağ gibi yığılıp yattı. Beylik erkek evlatların kul oldu, tertemiz kız evlatların cariyeye oldu. Ülkeni, töreni koruyamadığın için, değerini bilmediğin için amcam kağan uçup gitti.

Türk ulusunun adı sanı yok olmasın diye, babam kağanı, annem hatunu yüceltmış olan Tanrı, il veren Tanrı, Türk ulusunun adı sanı yok olmasın diye beni yine o Tanrı tahta oturttu.

Ben zengin bir ulusa kağan olmadım. İçeriden yiyeceksiz, dışarıdan çıplak, düşkün, perişan bir ulusa kağan oldum. Küçük kardeşim Köl-Tigin ile konuştuk. Babamızın, amcarımızın kazanmış olduğu ulusun adı sanı yok olmasın diye Türk ulusu için gece uyu-

madım, gündüz oturmadım. Küçük kardeşim Köl-Tigin ve iki şad ile ölesiye bitesiyeye çalıştım.

Ben kağan . olduğumda dört bir yana dağılmış olan ulusum öle bite, yayan, çıplak olarak dönüp geldi. Ulusu doyurayım, yücelteyim diye yukarda Oğuz kavmine karşı, ilerde Kıtay, Tatabı kavimlerine karşı, beride Çin'e karşı, büyük ordu ile on iki kez sefer düzenledim, savaştım.

Ondan sonra Tanrı yardım ettiği, talihim yaver gittiği için ölecek durumdaki ulusu diriltip besledim. Çıplak ulusu giyimli, yoksul ulusu varlıklı kıldım. Az ulusu çoğalttım. Değerli yurdu olan, kağanı bulunan diğer uluslardan daha iyi duruma getirdim. Dört yandaki ulusları hep kendime bağladım, düşmanlarımızın hepsi bana baş eğdi.

On yedi yaşında Tangutlara karşı ordu gönderdim. Tangut ulusunu bozguna uğrattıp oğullarını, karılarını tutsak edip at sürülerini, mallarını ele geçirdim.

On sekiz yaşında Altı Çub Soğdak'a karşı sefer düzenledim. Onları da orda bozguna uğrattım.

Çinli Vali Ong, elli bin asker ile geldi. Onunla Iduk başında savaştım. O orduyu da orada yok ettim.

Basmıl Iduk Kut benim soyumdandı. Kervan göndermemesi üzerine, yirmi yaşında iken üzerine ordu gönderdim. Kendime bağladım, malını çevirip getirdim.

Yirmi iki yaşında Çin'e ordu yürüttüm. General Çaça'nın seksen bin askeriyle savaştım, orada yok ettim.

Yirmi altı yaşında Çinliler, Kırgızlarla birleşip bize düşman oldular. Kem'i geçerek Çik'e doğru ordu yürüttüm. Askerini mızrakladım. Az ulusunu egemenliğim altına aldım.

Yirmi yedi yaşında Kırgızların üzerine ordu gönderdim. Mızrak boyu karda yürüyerek, Kögmen ormanını aşarak Kırgız halkını uykuda bastırdım. Kırgız kağanı ile Songa ormanında savaştım, kağanı öldürdüm. Ülkesini ele geçirdim.

O yıl, Altın ormanını aşarak İrtiş ırmağını geçerek Türgişlerin üzerine yürüdüm. Türgiş halkını uykuda bastım. Türgiş kağanının ordusu ateş gibi, fırtına gibi geldi. Bolçu'da savaştık. Kağanını, yabgusunu, şadını orada öldürdüm. Ülkesini ele geçirdim.

Otuz yaşında Beş-Balık'a doğru ordu yürüttüm. Altı kez savaştım. Askerini hep öldürdüm. Kentin içindeki insanların hepsi yok olacaktı. Aman dilemek için geldiler. Beş-Balık onun için kurtuldu.

Karluklar sıkıntısız, özgür ve bağımsız yaşarlarken bize düşman olup savaş açtılar. Otuz bir yaşında onlarla Tamag Iduk başlarında savaştık. Oraları yurduma kattım. Karluk ulusunu yok ettim. Sağ kalanlar toplanıp geldi, aman diledi.

Dokuz Oğuzlar benim soyumdandı, benim ulusumdandı. Ama gök, yer bulandığı, ortalık toz duman dan geçilmez olduğu, aramıza kıskançlık girdiği için bize düşman oldular. Bir yılda dört kez savaştım.

En önce Togu-Balık'ta savaştım. Togla ırmağını yüzerek geçip ordularını yok ettim.

İkinci olarak Andırgu'da savaştım. Askerini mızraktan geçirdim.

Üçüncü olarak Çuş başında savaştım. Türk ulusu ayak diremeğe başladı. Az daha perişan olacaktı. İlerleyip yayarak gelen ordularını püskürttüm. Öleceğim diyen askerlerimin çoğu orda, o anda dirildi. Kendilerine güç geldi. Tongra-Yılpagut kabilesini Tonga-Tigin'in yas töreni sırasında çevirip vurdum.

Otuz iki yaşında Amga kalesinde kışı geçirirken kıran oldu. İlbahar gelince Oğuzların üzerine ordu gönderdim. Birinci ordu dışarı çıkmıştı. İkinci ordu, yerinde idi. Oğuzların üç ordusu saldırıya geçti. Bir kısmı savaşırken bir kısmı ev bark yağma etmek için gitti. Biz az idik, kötü durumda idik, ama Tanrı bize güç verdiği için onları orada mızrakladık. Tanrı yardımcımız olduğundan ben kazandığım için Türk ulusu kazanmıştır. Ben, küçük kardeşimle beraber başa geçip kazanmasaydım Türk ulusu ölecek, yok olacaktı. Türk beyleri, Türk ulusu bunu böyle düşünün, böyle bilin!

Oğuz halkı, yeni ordu göndermeden ben ordu gönderdim. Oğuzlar Dokuz Tatarlarla birleşip geldiler. Agu'da iki büyük savaş yaptım, evlerini barklarını dağıttım, ordularını bozguna uğrattım. Ülkelere aldım. Sağ kalanların bir kısmı kağanlarına ihanet etti. Dokuz Oğuz halkı, yerini yurdunu, sularını bırakıp Çin'e doğru gitti. Orada adı sanı yok oldu, eriyip gitti.

Ben kağan olduğumda Türk ulusunu yüceltmek için uğraştım. İlini, töresini düzenledim. Uygur valisi yüz kadar askerle doğuya kaçıp gitti. Onun yerin-

deki Türk ulusu yoksul idi. Onların at sürülerini alıp besledim.

Otuz dört yaşında iken Oğuzlar kaçıp Çin'e sığınınca onlara savaş açtım, ordu gönderdim. Oğlunu, karısını tutsak aldım.

Tatabılar da Çinlilere sığındı. Üzerlerine ordu gönderdim, uluslarını orada bozguna uğrattım. At sürülerini aldım. Orduları toplanıp bana katıldı. Kadirkan ormanını onlara yurt yaptım.

Güneyde Karluk ulusu yeniden başkaldırınca Tudun Yamtar'ın başkanlığında bir ordu gönderdim. Bir kısmı korkup kaçtılar, bir kısmı kağanım geldi diye sevinip bize katıldı.

GÜNEY-DOĞU YÖNÜ

Çinlilerin üzerine ordu gönderdim. Yedi gün yedi gecede çölü geçtim.

GÜNEY YÖNÜ

Çin atlılarından on yedi binini ilk gün öldürdüm. İkinci gün yayaların tümünü öldürdüm.

Otuz sekiz yaşında kışın Kıtay'a doğru ordu gönderdim.

Otuz dokuz yaşında ilkbaharda Tatabılar üzerine ordu gönderdim. Oğlunu, karısını, at sürüsünü, malını aldım. Kahraman erini öldürüp balbal diktirdim.

Elli yaşında Tatabı ulusu, Kıtay'dan ayrıldı. Kırk bin askerle gelen general Ku'yu Töngkes dağında vur-

dum. Otuz bin askeri öldürdüm. Büyük oğlum hastalanıp göğe uçunca anısına general Ku'nun balbalını diktirdim.

Ben on dokuz yıl şad olarak görev yaptım. On dokuz yıl da kağan olarak tahtta oturdum. Türk'üm için, ulusum için il tuttum, iyisini kazandım.

Babam kağan, köpek yılının onuncu ayının yirmi altısında uçup gitti. Domuz yılının beşinci ayının yirmi yedisinde yas törenini yaptırdım. General Lisün Tay'ın başkanlığında beş yüz yiğit geldi. Kokuluk, altın, gümüş, getirdiler. Bunca ulus saçlarını, kulaklarını kestiler. Sayısız binek atını, kara samurunu mavi sincabını getirip hep bıraktılar.

Tanrı gibi gökte yaratılmış Türk Bilge Kağanı olarak sözüm şudur :

Babam Türk Bilge Kağanı tahta oturduğunda şimdiki Türk beyleri, sonra Tarduş beyleri, başta Kül Çor, sonra Şadapıt beyleri, önde Tölis beyleri, Apa Tarkan ve Şadapıt beyleri, Taman Tarkan, Tonyukuk Boyla, Baga Tarkan, buyruklar, şimdiki bunca beyler, hep babam kağana sığındılar. Babam kağan Türk beylerini, Türk ulusunu çok yüceltti.

KUZEY YÖNÜ

Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağanı, bu zamanda tahta oturdum. Sözümü iyice işit! Özellikle küçük kardeşim, yeğenim, oğlum, bütün soyum, ulusum, güneydeki şadapıt beyleri, kuzeydeki tarkat,

buyruk beyleri, Otuz Tatarlar, Dokuz Oğuz beyleri, ulusları! Bu sözümü iyice işit, adamakıllı dinle:

Doğuda gündoğusuna, güneyde gün ortasına, batıda günbatısına, kuzeyde gece ortasına değin, onun içindeki uluslar hep benim uyuğumdur. Bunca ulusu hep düzene soktum. O, şimdi kötü durumda değildir. Türk kağanı Ötüken ormanında oturursa ilde sıkıntı yoktur.

Doğuda Şantung ovasına dek ordu yürüttüm, denize ulaşmama az kaldı. Güneyde Dokuz Ersin'e dek ordu yürüttüm, Tibet'e ulaşmama az kaldı. Batıda İnci ırmağını geçerek Demirkapı'ya dek ordu yürüttüm. Kuzeyde Yir-Bayırku yerine dek ordu yürüttüm.

Bunca yere dek yürüttüm ve anladım ki Ötüken ormanından daha iyisi hiç yokmuş. İl tutacak yer, Ötüken ormanı imiş.

Bu yerde oturup Çin ulusu ile anlaştım. Altını, gümüşü, ipeği, ipekliyi sıkıntısız öylece veriyor.

Çin ulusunun sözü tatlı, ipeği yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak ulusları öylece kendine yaklaştırmış. Yaklaştırıp kondurduktan sonra kötü şeyler düşünürmüş. İyi, bilgili, gözüpek insanı sağ bırakıp yürütmezmiş.

Türk ulusu! Onların tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp pek çok öldün. Türk ulusu! Güneyde Çogay ormanına, Tögültün ovasına konayım dersin, öleceksin.

Oradaki kötü niyetli kişiler şöyle öğretiyorlarmış: Uzak ise, kötü mal verir, yakın ise iyi mal verir. Buna

inanan bilgisiz kişiler o söze aldanıp yakına varınca öldüler. O yere doğru gidersen Türk ulusu, öleceksin. Ötüken'de oturup kervanını işletirsen hiç bir sıkıntın olmayacaktır. Ötüken ormanında oturursan sonsuza dek il tutarak oturacaksın.

Türk ulusu, tokluğun değerini bilmezsin. Acıkınca tokluğu aklına getirmezsün ama doyunca da açlığı düşünmezsin. Öyle olduğun için karnını doyurmuş olan kağanının sözünü tutmadan her yere gittin. Oralarda hep yok edildin, tükendin, bittin. Oralarda, geri kalanlarınla hep zayıflayarak ayakta ölerək soyunu sürdürebiliyordun. Tanrı esirgeyip koruduğu için, kendim devletli olduğum için kağan olarak tahta oturup aç ve yoksul ulusu hep toplattım. Yoksul halkı zengin kıldım, az ulusu çok kıldım. Yoksa bu sözümde yalan var mı?

Türk beyleri, ulusu! Bunu işitin! Türk ulusunun derlenip il tutacağını buraya vurdum. Yanılıp öleceğini yine buraya vurdum. Her ne sözüm varsa ebedi taş a vurdum. Ona bakarak bilin. Şimdiki Türk ulusunun beyleri! Bu zamanda bize bağı beyler olarak da yanılacak mısınız?

Babam kağan, amcam kağan tahta oturduklarında dört yöredeki ulusları nasıl düzene sokmuşlarsa Tanrı'nın yardımıyla kendim kağan olduğumda da dört yöredeki ulusları öylece düzene soktum ve düzen altına aldım, ulusumu büyük ulus kıldım.

Türgiş kağanına kız verip Türğiş kağanının kızını da büyük törenler yaptırıp oğluma aliverdim.

Başlıya baş eğdirdim, dizliye diz çöktürdüm. Üstte gök, altta yer bağışladığı için.

Varlığı bilinmeyen, adı sanı duyulmayan ulusumu doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda Demirkapı'ya dek uzanan bir ile kondurup sarı altını, beyaz gümüşü, kenarlı ipeği, ipekli kumaşı, binek atlarını, aygırları, kara samuru, mavi sincabı hep Türk'üme, ulusuma kazanıverdim.

Siz Türk beyleri! Siz de Türk ulusunu böyle koruyun, zahmet çektirmeyin, incitmeyin.

Sen Türk ulusu! Bu kağanından, bu beylerinden, ilinden suyundan ayrılmazsan kendin iyilik görecekin; evine girecek, dertten uzak olacaksın.

Ondan sonra Çin kağanından hep resimci getirttim. Benim sözümü kırmadı, sarayındaki resimciyi gönderdi. Ona güzel bir anıt yaptırtım. İçine dışına güzel nakışlar işlettim. Taş yonturdum. Gönüldeki sözümü yazdırdım. On Ok oğluna, yabancısına kadar bunu görüp bilin.

BATI YÖNÜ

Bilge Kağan uçtu. Yaz gelip de dağda geyikler sanki yukarda gök davulu gürler gibi nasıl böğrüşürlerse ben de öyle hüngür hüngür ağlarım.

GÜNEY-BATI YÖNÜ

Bilge Kağan için bu yazıyı ben Yollug Tigin yazdım. Bunca anıtı, heykelleri, süslemeleri kağanın yeğeni ben Yollug Tigin, bir ay dört gün oturup yazdım, resimlettim.

BİLGE TONYUKUK ANITI

II 66thirk meletinin

NO 2101

BİLGE TONYUKUK ANITI

BİRİNCİ TAŞ

BATI YÖNÜ

Ben Bilge Tonyukuk, Çin ilinde doğmuşum. O sıralarda Türk ulusu Çinlilere bağlı idi. Türk ulusu başında kendi kağanı bulunmayan Çin'den ayrıldı, kendi ülkesine geldi, kağanına kavuştu. Kağanını bırakıp Çin'e teslim olduğunda Tanrı, Türk ulusuna şöyle demiştir:

«Sana kağan verdim ama sen kağanını bırakıp teslim oldun.»

Teslim olduğun için Tanrı öldürmüştür. Türk ulusu bunun için o çağlarda oralarda öldü, mahvoldu, yok oldu. Türk Sır ulusunun yerinde kimseler kalmadı.

Yıllar sonra ormanda, dağda taşta kalmış olanlar toplanıp yedi yüz er oldu. Çoğu atlı, kimisi de yaya idi. Yedi yüz kişiyi yöneten büyükleri olan şad:

«Toplanın!» dedi. Ben de katılanlardanım, Bilge Tonyukuk.

«Kağan olmasını sağlayayım mı acaba?» dedim. Düşündüm:

«Zayıf boğa ve semiz boğa arkada tekme atsa hangisi olduğu bilinmez; uzaktan iyi ile kötü, güçlü ile güçsüz anlaşılmaz» deyip ona katılmaya, kağanım saymaya karar verdim. Ondan sonra Tanrı bilgi verdiği için onu kendime kağan bildim, ben Bilge Tonyukuk.

Boyla Baga Tarkan ile beraber İteriş, kağan olunca ilerde Çinlilerin, doğuda Kıtayların, kuzeyde Oğuzların üzerine yürüdü, pek çoğunu öldürdü. Danışmanı, yardımcısı bizzat bendim.

GÜNEY YÖNÜ

O zamanlar Çogay'ın kuzey yamaçları ile Karakum'da otururduk. Avlanır, geyik ve tavşan yerdik. Türk ulusunun karnı tok idi. Düşmanımız çevrede ocak gibi idi, biz ateş idik.

Böylece oturur iken Oğuzlardan bir casus geldi. Dokuz Oğuz ulusunun kağanı Tonga Esim'i Kıtay'a, Ku'yu Çin ülkesine yollamış :

«Azıcık olan Türk ulusu harekete geçmiş. Kağanı, cesur, veziri danışmanı bilge imiş. O iki kişi var oldukça Çinlileri, doğudaki Kıtayları öldürecek. Beni, Oğuz'u da öldürecek. Siz Çinliler güneyden, siz Kıtaylar doğudan, ben kuzeyden saldıralım. Türk Sir Ulusu yerinhaberler göndermiş.

den kıpırdamasın. Gerekirse yok edelim, derim.» diye

O haberi işitince gece uyuyasım, gündüz oturasım gelmedi. Ondan sonra durumu kağanıma bildirdim. Şöyle dedim:

«Çin, Oğuz, Kıtay, bu üçü birleşirse tehlike büyür. Yufka olanın delinmesi kolay, ince olanı kırmak kolay imiş. Yufka kalın olursa delinmesi zor imiş. İnce, yoğun olursa kırmak zorlaşmış.»

«Doğuda Kıtaylar, güneyde Çinliler, kuzeyde Oğuzlar ve batıda tüm düşmanlarımız üzerine varacak iki üç bin kişilik ordumuz var mı ki?» dediğimde kağanım bana:

«Nasıl dilersem öyle yap.» dedi.

Ötüken ormanına doğru bir ordu çıkardım. Oğuzlarla Togla'da karşılaştık. Oğuz askeri üç bin imiş. Biz iki bin idik. Savaşık. Tanrı'nın yardımı ile düşmanı dağıttık. Bir kısmı nehirde yok oldu, bir kısmı yolda öldü.

Ondan sonra Oğuzların tümü geldi. «Bilge Tonyukuk Türk ulusunu Ötüken'e getirmiş, kondurmuş» diye işiten güneydeki, batıdaki, kuzeydeki, doğudaki uluslar geldi.

DOĞU YÖNÜ

İki bin idik, iki ordumuz oldu. Türk ulusu var olalı, Türk kağanları devlet kuralı Şantung kentine, denize ulaşılmamıştı. Kağanıma bildirip ordu gönderdim. Erlerimiz Şantung kentine, denize ulaştı; yirmi üç kent zaptetti.

Çin kağanı ile On Ok kağanı düşmanımız idi. Fazla olarak Kırgız'ın güçlü kağanı da onlara katıldı. Bu üç kağan danışıp «Altın ormanı üstünde buluşalım, doğuda Türk kağanına karşı ordu gönderelim. Kağanları kahraman, danışmanı da bilge kişi imiş. Ne zaman bir şey olsa bizi öldürecektir. Birleşip ordu gönderelim» demişler.

Türgiş kağanı:

«Benim ulusum ordadır. Türk ulusu yine karışıklık içindedir. Halkı yine sıkıntıdadır» demiş.

Bu haberi işitince yine geceleri uyuyasım, gündüzleri oturasım gelmedi. O zaman düşündüm. İlk olarak Kırgızların üzerine ordu gönderirsek iyi olur, dedim. «Kögmen dağının yalnızca bir tek yolu varmış. O da kapanmış.» diye işitince bu yoldan yürümenin uygun olmayacağını düşündüm. Çöllü Az boyundan bir er buldum. Kendisinden öğrendiğime göre Az ülkesinin yolu bir at yolu imiş. «Bir atlı gittiğine göre o yolla yürürsek olur» dedim.

KUZEY YÖNÜ

Kağanıma bildirdim. Asker yürüttüm. Attan aşağı dedim. Ak Termil denilen yeri geçip sırtlatım. Sonra ata bindirip karı söktürdüm. Yukarıya, atı yedeğe alarak, yaya olarak, ağaçlara tutunarak çıkartım. Ağaçlık olan tepeyi aştık, yuvarlanarak indik. On gecede yandaki engeli dolanıp gittik. Kılavuz yeri şaşırınca boğazlandı. Çektiğimiz sıkıntıyı gören kağan:

«Atlara binin!» dedi. At üstünde Anı suyuna var-

dık. Bu suyun kıyısından ilerledik. Yalnız yemek için attan iniyor, atları ağaca bağlıyorduk.

Gece gündüz dörtnala at koşturup gittik. Kırgızları uykuda bastık. Uykularını mızraklarımızla açtık. Hanları, ordusunu derlemişti. Savaşık, mızraklaştık. Kağanlarını öldürdük. Kırgız halkı kağanımıza teslim oldu, baş eğdi. Geri döndük. Kögmen ormanını dolanıp geldik.

Kırgızların üzerinden dönmüştük ki Türgiş kağanlığından casus geldi. Anlattığına göre, Türgiş kağanı, Çinlilerle ve On Oklarla birleşip bize karşı sefere çıkıyormuş. «Biz erken davranmazsak, kağanları kahraman, danışmanı da bilge olan Göktürkler bizi öldürür» diyormuş.

Bu haberi işiten kağanım: «Ben eve döneyim. Hatunum ölmüş. Ona yuğ (cenaze töreni) yaptırayım. Sen, ordu ile git. Altın ormanında kal. Ordunun başına İnel kağanı Tarduş şad olarak geçsin,» dedi. Sonra ben Bilge Tonyukuk'a dönüp:

«Bu orduyu sevk et. Ceza gerekince gönlünce ver. Ben sana daha ne söyleyeyim. Haberimi beklersin.» dedi.

Biz, Altın ormanına vardık. Düşman içindeki üç casusumuz geldi. Sözleri hep birdi: Kağanları ordu çıkarmış. On Ok ordusu da dışarı çıkmış. Yarış ovasında toplanarak bize saldıracaklarmış.

Bu haberi kağanıma ilettim. Ondan şöyle karşılık geldi: «Oturun, keşif kolunu, nöbet işini çok iyi düzenleyin, baskın yaptırmayın» demiş.

Yüce kağan bana böyle haber göndermiş ama Apa Tarkan'a da:

«Bilge Tonyukuk kötüdür, kindardır, şaşırır. Orduyu yürütelim, diyecektir, kabul etmeyin.» diye haber yollamış.

O haberi işitince orduyu yürüttüm. Altın ormanını yol geçmeyen yerlerinden aşttık. İrtiş ırmağının geçit vermeyen yerlerinden geçtik. Geceyi gündüze kattık. Bolçu'ya şafak sökerken ulaştık.

İKİNCİ TAŞ

BATI YÖNÜ

Düşman içinden bir haberci getirdiler. Yarış ovasında yüz bin asker toplandığını söyledi. Bu haberi işiten bütün beyler:

«Dönelim, askeri gereksiz kırdırmaktansa canını korumak daha iyidir» dediler. Ben Bilge Tonyukuk onlara:

Altın ormanını aşarak, İrtiş ırmağını geçerek geldik. Düşman daha duymadı. Tanrı, Tanrıça Umay, kutsal yer, su, üzerlerine çökü (gaflet) verdi her halde. Niye kaçıyoruz? Düşman çok diye niye korkuyoruz? Azız diye kendimizi neden küçük görelim. Hücum etmeli.» dedim.

Hücum ettik, yağma ettik.

İkinci gün, düşman ateş gibi kızıp geldi. Bizden iki kat daha fazla idi. Tanrı yardım etti; çok diye korkmadık, savaştık. Tarduş şadına kadar kovalayıp dağıt-

tık. Kağanını tutsak ettik. Yabgusunu ve şadını orada öldürdük. Elli kadar er tuttuk.

Aynı gece ora halkına haber gönderdik. Bu habermiz üzerine On Ok beyleri, ulusu hep geldi; baş eğdiler. Gelen beyler, kendi uluslarını yeniden düzene soktular. Halktan bir kısmı kaçmıştı. Onların üzerine On Ok ordusunu yürüttüm. Biz de ordu gönderdik. Anı suyunu geçtik. İnci ırmağını aştık. Tinsi Oğlu denilen kutsal Ek dağına aştık.

GÜNEY YÖNÜ

Demirkapı'ya kadar düşmanı kovaladık. Ordan döndürdük. Ondan berideki Soğdak ulusu hep geldi, baş eğdi.

Türk ulusunun Demirkapı'ya, Tinsi Oğlu denilen dağa ulaştığı hiç olmamış. O yere ben Bilge Tonyukuk ulaştığım için sarı altın, beyaz gümüş, kız, kadın, deve, mal toplatıp getirdim.

İltiriş Kağan, bilge ve yiğit olduğu için Çinlilere karşı on yedi kez savaştı. Kitaylara karşı yedi kez savaştı. Oğuzlara karşı beş kez savaştı. O savaşlardaki danışmanı yine bizzat ben idim. İltiriş Kağan'a, Türk Böğü Kağan'a, Türk Bilge Kağan'a hep ben danışmanlık ettim.

DOĞU YÖNÜ

Kapgan Kağan, yirmi yedi yaşında tahta oturdu, kağan oldu. Gece uyumadı, gündüz oturmadı. Kızıl kanımı dökerek, kara terimi akıtarak koşturarak onun

için çalıştım, yardımcı oldum. Uzun keşif kolları gönderdim. Siperleri, nöbet yerlerini hep büyüttüm. Geri dönen düşmanı getirirdim. Kağanımla ordu gönderdim. Tanrı korusun, Türk ulusu arasında silahlı düşmanı koşturmadım. «Damgalı at» koşturmadım. İltirîş Kağan kazanmasa ve ben kendim kazanmasa idim ülkemiz de ulusumuz da yok olacaktı. Kağanım kazandığı için ve ben kazandığım için yurdumuz yurt oldu, ulusumuz da ulus oldu.

Ben artık yaşlandım, kocadım. Her hangi bir yerdeki kağanlı ulusta böylesi var olsa ne gibi bir sıkıntısı olacak?

«Türk Bilge Kağan» ülkesine bu anıtı ben yazdırdım.

Bilge Tonyukuk

KUZEY YÖNÜ

İltirîş Kağan, bu savaşları kazanmasa, yok olsa idi; ben kendim, Bilge Tonyukuk, kazanmasam, yok olsa idim, Kapgan Kağan'ın Türk Sir ulusunun topraklarında boy da, ulus da insan da hep yok olacaktı. İltirîş Kağan, ben Bilge Tonyukuk zaferi kazandığı için Kapgan Kağan'ın Türk Sir ulusunu birleştirdi. Türk Bilge Kağan'ı, Türk Sir ulusunu, Oğuz ulusunu besleyip oturuyor. İli iyi yönetiyor, ulusu mutlu kılyor.

SERHAT A.Ş.
ÇOCUK KLASİKLERİ DİZİSİ

1. Heidi
2. La Fontaine
3. Nasreddin Hoca
4. Robinson Crusoe
5. Define Adası
6. Lassie - Yuvaya Dönüş
7. Küçük Kemancı
8. Kaptan Grant'ın Çocukları
9. Falaka
10. Pollyanna
11. Dünyanın Merkezine Seyahat
12. Tom Sawyer
13. Kaşığı
14. Robensonlar Okulu
15. Esrarlı Ada
16. Andersen'den Masallar
17. Küçük Kadınlar
18. Şermin
19. Denizler Altında 20.000 Fersah
20. Kip Kardeşler
21. Pal Sokağı Çocukları
22. Keloğlan Masalları
23. Araba ile Dünya Turu
24. Kahraman Köroğlu
25. Bambi
26. Ezop Masalları
27. Sirk Köpeği
28. Kimsesiz Çocuk
29. Sevimli İkizler
30. Dedem Korkut'un Hikayeleri
31. Oliver Twist
32. Arı Maya
33. Peter Pan
34. Evliya Çelebi Anlatıyor/I
35. Küçük Dedektif
36. Gümüş Fataneler
37. İki Yıl Okul Tatili
38. Türk Masalları/I
39. Küçük Erkekler
40. Beş Küçük Kardeş
41. Korkusuz Kaptanlar
42. Mercan Adası
43. Seçme Çocuk Bilmeceleri I
44. Balina Avcıları
45. Başını Vermeyen Şehit
46. Jane Eyre
47. Türk Masalları/II
48. Kara Ok
49. Aya Yolculuk
50. Küçük Prenses ve Cüceler
51. Monte Cristo
52. Anadolu Masalları/I
53. Kelile ve Dimne
54. 101 Dalmacıyalı
55. Michel Strogoff
56. Don Kişot
57. Altın İşik
58. Anadolu Masalları/II
59. Siyah Lale
60. Küçük Lord
61. Eşek ile At
62. Kayıp Ülkenin Kralı
63. Robin Hood
64. Karlar Kraliçesi
65. Gülliver'in Gezileri/I
— Cüceler Ülkesinde —
66. Gülliver'in Gezileri/II
— Devler Ülkesinde —
67. Alaaddin'in Lambası
68. Profesörün İkizleri
69. David Copperfield
70. Kül Kedisi - Sinderella
71. Define Adasına Dönüş
72. Lord Jim
73. Seçme Çocuk Bilmeceleri/II
74. Ormanların Çocuğu : Mogli
75. Evliya Çelebi Anlatıyor/II
76. Seçme Çocuk Öyküleri
77. Oyuncak Gemi
78. Parmak Çocuk
79. Marco Polo'nun Serüvenleri
80. Ali Baba ile Kırk Haramiler
81. Eski Türk Destanları
82. Perili Köşk
83. Esrarlı Ülke
84. Bremen Mızıkacıları
85. Vahşetin Çağırısı
86. Marco Polo'nun Serüvenleri/II
87. Beyaz Diş
88. Oduncunun Kızları
89. Küçük Değirmen
90. İnatçı Kahraman Ağa
91. Seçme Çocuk Şiirleri
92. Göze Giren Çin
93. Seksen Günde Dünya Turu
94. Alice Harikalar Ülkesinde
95. Babasını Arayan Çocuk
96. Bir Demet Masal
97. Büyük Macera
98. Seçme Dünya Masalları
99. Siyah İnci
100. Kaçırılan Çocuk

88.34-Y.0019

SERHAT YAYIN NO: 10-010

KDV DAF

FİYAT KOD